

Bartul Marušić
postdiplomant na specijalističkom studiju za
kaznenopravne znanosti Pravnog fakulteta u Zagrebu
nastavnik Upravne škole Zagreb
mlmarusi@inet.hr

Primljeno/Received: 10.11.2017.
Prihvaćeno/Accepted: 21.7.2018.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Pregledni rad/Review

UDK 34(497.5Omiš)(091)

PRAVNO-POVIJESNI DOKUMENTI I KAZNENOPRAVNA STVARNOST OMIŠA UOČI I NAKON STATUTA IZ 1579. GODINE

Sažetak: U radu se razlažu najzanimljiviji povijesni i pravni monumenti grada Omiša iz razvijenog srednjeg vijeka. Potom se nakon eskplikacije ugovora s Mletačkom Republikom iz 1444., a uoči već novog vijeka, razlažu izvori vezani za pravni i društveni život Omiša i Venecije s jedne strane te Poljica, Osmanlija i drugih susjednih krajeva s druge strane. Nakon interpretacije Omiškog statuta spominju se najstarije sačuvane kaznene parnice za doba mletačke vladavine u Omišu, a neposredno po donošenju statuta koji je formalno samo djelomično sačuvan.

Ključne riječi: omiška opća i pravna povijest, omiško statutarno uređenje, kazneno pravo u novovjekovnom Omišu

1. Uvod

Omiš je grad smješten priobalno između Splita i Rogoznice na ušću rijeke Cetine. Gradska općina obuhvaća grad i sela u zaleđu koja su ulazila ili ulaze u „Omišku općinu“. Cetinom se razdvaja s Poljičkom republikom, a skoro uoči Jugoslavije je tek gradsko „Priko“ - odnosno drugi dio grada preko mosta iznad Cetine, postao integralni dio samog Omiša. Ranije je taj isti spadao u Poljica, iako danas čini prirodnu simbiozu sa starim gradom. Stoga je Omiš bio okružen s Poljičkom republikom zapadno i sjeverno, a južno (istočno) je graničio s rogoznič-

kom, o kojoj je autor pisao u drugim radovima. Zajedničko je i Omišu i Rogoznici što imaju kratke i fragmentirane odredbe statutarnog uređenja. Također je sličnost u tome što ni jedni ni drugi nemaju sačuvan original svojih „zakona“. No razlika je ta što Rogoznički statut²¹¹ datira iz 1235. i 1236. godine, dok se u Omiškoj kneževini ne zna je li tada uz ono običajnopravno postojalo pisano uređenje. Omiš donosi svoj statut tek 1579. a sačuvani su samo dijelovi Šimonićevog rukopisa iz Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.²¹² Njih je objelodanio jedino Cvitanić, a sadržavaju samo javnopravne odredbe oko organizacije vlasti i sudovanja te privatnopravne obiteljske i nasljedne odredbe. Omiš je u to vrijeme bio u sastavu Mletačke republike pa je i njen utjecaj, kako na statutarno normiranje tako i na pravni život, bio odveć prisutan prije, ali i poslije donošenja Omiškog statuta. Najstariji zapisi koji ukazuju na kaznene postupke sačuvani su upravo iz doba providura koji je vladao netom nakon donošenja statuta krajem 16. st. pa ćemo se time pozabaviti nakon upućivanja u osnovni povijesni kontekst i javne ili diplomatske isprave i ugovore koji su prethodili tome.

2. Opća povijest omiške gradske općine i prava

Kako je implicirano, granice Omiša se nisu nikada proširile na obližnja Poljica ili Rogoznicu kroz srednji vijek. Ono na što je presezao i osvojio stari Omiš bili su otoci Brač i u početku Hvar. Time su se u biti djelomično opravdavali česti napadi omiških gusara na prolazeće flote. Omišani su vladali *de facto*, a i *de iure* kopnom, morem i otocima. Omiš je postao poznat i (ne)slavan po svojim gusarima i gusarenjima upravo ponajviše u 13. st. u vrijeme postupnog doseljavanja ugarskih vlastelinčića u Rogoznicu i Poljice. Gusare su predvodili prvenstveno knezovi Kačići, jedni od najpoznatijih i najstarijih autohtonih hrvatskih plemena i plemića koji su pristupili s ostalom jedanaesticom²¹³ sklapanju hrvatsko-ugarske *Pacte Convente* 1102. s kraljem Kolomanom. Time su dali navodno legalitet i legitimitet personalnoj uniji između hrvatskih zemalja i Ugarske, a i kako bi prestali sukobi s njom nakon tragične pogibije Petra Svačića i hrvatskih plemića i ratnika. Priznavanjem vrhovništva Pešti nisu bili *de facto* ogra-

²¹¹ Statut je otisnut (ali u prijepisu i na starotalijanskom) u listu *La Dalmazia* 22/1845., Bogišićevim spisima u znanstvenom arhivu u Cavtatu, kut. IV, 31-33. rukopisi 1867. (viđeno 11.7.2016) i Državnom Arhivu u Zadru (HR-DAZD-33.) Vlada za Dalmaciju, 1802., sv. 167; br. spisa 852., 1./264.-266. (viđeno 6.7.2016). Spekulira se stoga da je bio pisan i na narodnom jeziku i hrvatskom ćirilicom pismu (bosančici), ali i na latinskom. Prijevod i prijepis napisan je na talijanskom kao i omiški jer je 16. st. doba vladavine Venecije u oba kraja.

²¹² Ivan, STROHAL, *Statuti primorskih gradova i općina*, Posebna izdanja JAZU, svesci 15-16, 1911., 120.

²¹³ Nada, KLAJČ, *Plemstvo dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske*, *Historijski zbornik*, god. IX, br. 1-4, 1956., 83-100.

ničeni ni od koga i nikako s obzirom na položaj, niti su se usprezali ratovati s bilo kime. Ratovanje u smislu gusarenja je bilo tipično za njih budući da su imali gondole i lađe prilagođene širini rijeke Cetine, a vještinom i brzinom su se nakon obavljenog „harača“ lakonaglo povukli u ušće rijeke gdje ih neprijatelji nisu mogli pratiti, a da se ne nasukaju. Tada bi postali gotov plijen. Izgrađene zbog obrane, ali i kao izvidnice najpoznatije su i danas dvije omiške tvrđave - Mirabela (*Peovica*) i na vrhu Mosora Fortica (*Starigrad*). S njih su imali pogled na cijeli Brački i Hvarski kanal te na kontinentalno zaleđe.

slika 1. i 2. Tvrđave Fortica i Peovica-Mirabela
(www.almissa.com; Almissa je bio Omiš)

2.1. Omiš za doba Kačića (XII. i XIII. st.)²¹⁴

U srednjem vijeku tijekom XII. i XIII. stoljeća gradom su vladali knezovi Kačići koji su bili i na čelu gusara. Oni su vodili napade kako na trgovačke brodove, tako i na papinske galije i ratne brodove moćne Venecije, Dubrovnika, Kotora, Splita... Učestalo su se zato sklapali sporazumi koji su se nerijetko kršili i ponavljali ili su završavali plaćanjem danaka Omišanima za mirnu plovidbu. Budući da se papa žalio što su Omišani napali i same križare na povratku s južnog bojišta (ili na odlasku u Palestinu), povelu su se „križarski ratovi“ i protiv samih

²¹⁴ Anđelko, NOVAKOVIĆ, *Omiš - Dugi Rat - Šestanovac - Zadvarje: povijest, kultura, turizam, gospodarstvo*, Franjo Kluz, Omiš, 2002., Grga, NOVAK, *Povijest Dalmacije*, knj.1, Marjan Tisak, Split, 2004., *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Saccinski I. K., (ur. Tadija Smičiklas), 1905., sv. 2-7.

Omišana. Prvi rat je završio pobjedom gusara, a poveo ga je papa Honorije III. Drugi križarski rat, koji Omišani gube, povelj su Mlečani 1286. i 1287. godine, a označio je svojevrsan kraj moći knezova Kačića i njihove vladavine u gradu Omišu. Isti su popularizirali Omiš do razine rimskih, napuljskih, ugarskih i papinskih vladara i zauzeli gotovo najveći dio *Codexa Diplomatica* u razdoblju upravo tog doba (razvijenog) srednjeg vijeka. Gradovi poput Dubrovnika, Trogira, Splita i Šibenika sklapali su saveze međusobno, ali i s velikim silama kako bi onemogućili Omišane koji su skoro cijelo XIII. st. bili neprikosoveni i „neposlušni“ prema svima.

2.1.1 Javne i diplomatske isprave i ugovori za doba Kačićeve vladavine

Među prvim ispravama 1167. godine nalazimo savez Omišana i Kotorana.²¹⁵ U njemu Nikola Omiški sa svima onima koji su pod njegovom vlašću i koji se bore za njega, u ime Evanđelja i Boga, u vjeri i dobroj namjeri obećava „čisti“ mir za Kotorane „do devete generacije“. Ako Kotoran prođe i vide njegov brod, Omišani neće činiti nikakvu štetu ponj. Aprecira uzrečicom „tako nam Bog pomogao“ i na kraju datira ispravu:

„Ego Nicola kenesms Alemuyssii una cum meis consanguineis et cum omnibus, qui sub meo dominio sunt, iuramus tibi vicecomiti Catharino et omnibus Catharinis, qui sub vestro dominio sunt, super dei euangelia salua fide et bona intentione, ut ab hodierna die nos et nostri successores vobiscum et vestris successoribus puram et rectam pacem habemus absque dolo usque ad nonam generationem; et si Catharinus conduxerit nauem et fecerit nobis iustitiam, nullam lesionem ei faciemus et a Malonta usque Tracti, si viderimus nauem que Catharum venire voluerit, nullum damnum ei faciemus. Sic nos deus adiuet et hec sancta dei euangelia. Anno domini millesimo CLXVII.“²¹⁶

8. veljače 1190., omiški Kačići ugovaraju mir s Dubrovčanima²¹⁷ s kojima su ga više puta poslije kršili i obnavljali. Nakon invokativnog pozivanja na svetost i Trojstvo, odmah na početku datiraju godinu Gospodnju i mjesec (od veljače do Svetog Vlaha). Nakon određenog razmirenja, obećavaju „mir s oružjem“ i dogovaraju pravdu oko roba koji potencijalno pobjegne iz Dubrovnika u Omiš. Na kraju se potpisuju obitelji s magistrima i sucem, sa zakletvom ili bez nje:

„(In nomine sancte et indiui)due trinitatis. Anno domini millesimo centesimo nonagesimo, (mensis februaru die sancti Blasii). Ego Bre(n)ti una cum parentibus

²¹⁵ *Codex Diplomaticus*, n. dj., listina br. 109.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ibid., listina br. 226., original i u „Dvorskom arhivu“ u Beču (*Ragusa br. 956/8*)

meis facio hane re(cordationem), confirmando pacem nos Cazichi cum Raguseis. Videlicet (N)icolaii Dersimiro comitis Petri, sub sacramento ita um p . . ris salvus sit, sub tali conditione, ut ipsi Ragusei in q(ueumque) loco inuenti fuerint, a Cazichis sani et salui sint cum omnibus rebus per mare inuenti fuerint super ipsos non cum armis sed pacifice cum ut quod voluntarie Ragusei dare voluerint, ipsi accipi Et si aliquis de Cazichis per fortiam aliquod(!) Raguseis tuler, personam (!) propriam (!) tribuatur Raguseis. Si vero aliquis seruus fugerit de Ragusio ad nos, et dominus eius querenclo,a nobis optimam et plenam habeat iusticiam. Et si naues de Apulia Ragusium venerint, a Malonto usque ad Vratenic salue fiant. Hec sunt nomina Cazichorum qui iurati sunt: iupanus Bre(n)ti, filii Nicolaii: Borislauus,Simon et Bocdanus, Petrus Velcinnic, Tuerdennus, Velcocna, Sebenna, Velcoe de Chranca et frater ei(us) Dragan, filii Grobinne, Dessislauus, Raddos, et Sintca, et Gurrech. Et ex parte Ragusii pacem hane firmandam primo comes iurauit Geruasius, salvo iuramento domini sui, Slabba Lucari iudex, Dersimirus filius Petri iudex, Lucarus Nicolaii, Dobre Stepatie, Vitus Lampri(dii)²¹⁸

1207. ugarski i hrvatski kralj Andrija daje Omišanima slobode i privilegije koje imaju i drugi gradovi Dalmacije.²¹⁹ Nakon pozivanja u ime Presvetog Trojstva, Andrija se uz devociju (*dei gratia*) „po milosti Božjoj“ predstavlja kao permanentni kralj (kralj „u vječnost“) Ugarske, Hrvatske, Dalmacije, Rame, Srbije i Galicije. U ime sebe i nasljednika želi ojačati stabilnost te se kune u ime svetinja i obitelji da će osigurati mir i slobodu. Prepušta autonomiju odlučivanja biskupu, episkopima ili svećenstvu, a u gradu neće dopustiti da stranci žive. Ne želi se „sudovati“ s građanima, a sve dugove treba podmiriti i slobodno poslovati dalje ili otići van grada:

„In nomine sancte trinitatis (et individue uni)tatis. Andreas dei graciaHun(-garie, Dalmacie), Croacie, Rame, Servie, Gallicie Lodomerieque rexin perpetuum. Regie sublimitatis interest, et equitas suadet naturalis, utqui sua statuta a successoribus desiderat observari, ipse quoque suorum(predecessorum leg)es pari stabilitate studeat conservare, ut nulla ve(tustate) dissolvantur, que succedencium sibi regum actoritatis (!) stabilitatedecreverint roborare. Inde est, quod privilegia a predecessibus nostrisglor(iose memorie) regibus, videlicet avo, patre et cetera EgoAndreas del gracia Hungarie rex, iuro super sanctam crucem vobis Almusanis(!)firmam pacem et libertatem; michi quoque aut filio meo, (aut.sucessori)bus nostris tributarii ne sitis; episcopum vero aut comitem,quem clerus

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Ibid., lisina br. 63.

et populus elegerit, confirmabo, et lege antiquitus constitutum vestro iudice vos uti permittam. In civitate quoque vestra ne(minem) Hungarorum aut alienigenarum habitare permittam, nisi quem voluntas vestra expecierit. Gum autem ad vos coronandus, aut vobiscum negociaregni tractaturus venero, nemini civium vis inf(eratur d)omorum suarum, nisi quem dileccio vestra susceperit. Iudicem inter vos et extraneos a meconstitutum (vobiscum) in civitate sedulo commorari, ne eum extra urbem alias proficisscentem sui preepto aut sigillo (sequendum) causa (placi) tandiconcedo. Si quis vestrorum per meum regnum terra marique (negocia) exercuerit, mihi aut alicui nostrorum hominum ex proprio commercio nullumpersolvat debitum. Obsides a vobis nullo modo reeipiam, sed in curianostra servire volentibus rogam et inpendam, et morandi sive diseendendi (!) ad suum velle facultatem optineat, nullaue eis super hoc molestia inferatur, aut si (forte) dominium meum aliquem aggravare videbitur, et urbemnostram exire voluerit, secure cum uxore et filiis et familia et omnibus bonis suis quoecunque sibi placuerit, eat. Hoc autem absque fraude et ingenio ad detrimentum civium et civitatis in aliquo (atti)nente observabo. Ut autem tarn meorum predecessorum, quam nostra concessio perpetuo robur optineat firmitatis, presenti earn pagina in noticiam deduciposteris et regie actoritatis (!) sigillo iussimus roborari. Datum anno dominice incarnationis M0CC0VIP.²²⁰

1208. g., 19. lipnja u Omišu je sklopljen mir i prijateljstvo grada s Mlecima po prvi put.²²¹ I to u vrijeme Pietra Zianija, kako i sami kažu vladara Mletačke i Dalmacije, koji je i kodificirao mletačko pravo. No još uvijek to nije potpuno predaja Veneciji, već znak ravnopravnog prijateljstva unatoč poštivanju spomenutog dužda. Obećavaju si potporu i ugovoraju sporazum vezan za venecijanskog stranca koji se zatekne unutar granica grada i biva opljačkan ili progonjen. Uživa zaštitu u roku mjesec dana ako podnese pritužbu i ima prednost. Sam taj mirovni sporazum (zakletva) na kraju je temporiran na rok od 10 godina, nakon kojega je potrebna obnova.²²²

Oko god. 1220. Andrija, kralj ugarski i hrvatski, prijeti Kačićima svom svojom silom ako ne odustanu od gusarstva:

„Andreas rex Hungariae Malduco duci Kachetorum totique suae cognationi iubet, quod a latrociniis in insulis duabus maritimis et Zernouniza se abstineant,

²²⁰ Ibid.

²²¹ Ibid., br. listine 67., 78.

²²² „In nomine dei eterni amen. Anno incarnationis redemptoris nostri millesimo ducesimo octavo, mensis iunii, die duodecimo exeunte eodem mense, indictione vndecima, in Almasio. Hoc scriptum ad presentium notitiam et futurorum memoriam constat esse factum...“ Ibid.

*piratas et patarinos eiciant, aliter (eos) cum robore regni et filiis duobus B(ela) et C(olomano) in persona castigabit.*²²³

1221. U Splitu „Akoncije papin legat uvjerava Splječane, da za njih to ne stvara nikakav prejudicij, što mu dragovoljno dadoše brod za prevoz u Zadar, da uzmakne pred ratujućim Kačićima.“²²⁴ Tada se još uvijek taman rasplamsava „neukrotivost“ Kačića:

„Aconcius domini papae subdiaconus et capellanus dei gratia apostolicae sedis legatus, universis praesentes litteras inspecturis salutem indomino. Noveritis, nos propter instantem necessitatem. guerrae nephandorum Cazethorum, qui pro ipsorum posse nobis insidias ad nocendum parabant, a capitulo et clero toto civitatis Spalatensis exegisse, ut lignanobis pararent, cum quibus secure possemus Jaderam pervenire, quod tarn devote quam hilariter facere procurarunt postulantes a nobis, ne id Ulis qui non consueverunt super ventione legatorum auxilium exhibere ad praeiudicium proveniret. Nos autem nolentes, ut quod nobis fit voluntas spontanea, debeat aliquibus praeiudicium generare, praesentibus litteris declaramus, ne praeiudicium aliquod ex hoc nobis auxiliopraestito alicui generetur, super quo auxilio neminem duximus eximendum.“²²⁵

1226., 11. „juna“ pak u Lateranu „Honorije III. papa Guncelu nadbiskupu spljetskomu i njegovim sufraganima piše o pokajanju Omišana.“²²⁶ A 22. studenog 1238. i 15. svibnja 1239. u Dubrovniku, odnosno Stonu sastaju se ponovno Dubrovčani i Omišani vezano za mir.²²⁷ 1235., 17. ožujka u Omišu, Kolman „omiški knez“ je sklopio mir s Dubrovnikom opet.²²⁸ A u ljeto iste godine u Dubrovniku se određuje povratak nekog broda Omišanima „što ga neki oduzeše“ (*br. listine* 382). 15. siječnja 1238. u Zadru „Dragoslav i Petar od roda Kačića svjedoče da su bili prisutni kad je opat samostana sv. Stjepana bio uveden u posjed sela Kokicama.“²²⁹ Sličan problem vezan za posjed samostanskog dodijeljenog zemljišta koji je navodno prije bio

²²³ Ibid., br. listine 162., 188

²²⁴ Ibid., br. listine 179.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Ibid., br. listine 229.

²²⁷ Ibid., sv. 3., br. listine 55. i 73.

²²⁸ „In Christi nomine. Anno domini millesimo CCXXXV., mense martii, XVII. die. Ego Colmanus comes Dalmisii una! cum meis consanguineis et parentibus et cum toto communi Dalmisii iuro ad sancta dei quatuor euangelia in presentia domini Petri Balislave uicecomitis et domini Bubanne et aliorum plurimorum nobilium Raguseorum...“, Ibid., sv. 3., br. listine 377.

²²⁹ Ibid., sv. 2., br. listine 42.

u privatnoj detenciji i vlasništvu Omišana rezultirao je kasnijih godina strašnim ubojstvom i pogibiji splitskog biskupa Rajnerija.²³⁰

14. 3. 1244., u Aquapendentu Fridrik II., car rimski traži od Omišana da nadoknade štetu što je učiniše njegovim podanicima u Apuliji.²³¹ Izražava zabrinutost i čuđenje što su mirno ploveći doživjeli piratstvo. I ostavlja rok od 2 mjeseca da se šteta pobroji. 1245. je u Omišu sklopljen novi ugovor između Omiša i Dubrovnika²³² u kojem se uređuju pitanja stranaca i plodova, a Nikolas sin Čedomirov se zaklinje sa „100 muškaraca“ na vjernost. 1258., prije 13. listopada Bela IV., kralj ugarski i hrvatski, priznaje i potvrđuje također prava i povlastice Omiša. Obećava da će držati njihove slobode te kuće i vinograde u miru i tišini jer je tako dosada i bilo. Pravda će biti vraćena onome kome se naruše ljudska i radna prava. Osobama se ne može oduzeti vlasništvo osim osuđenima. Dalje se govori o slobodi trgovine grofova, Splita, Trogira i ostalih bez straha od uzimanja godišnjeg poreza samo:

„In nomine sanete trinitatis et individue unitatis amen. Bela dei gratia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumanieque rex omnibus Christi fidelibus tarn presentibus quam futuris presentes litteras inspecturis salutem in omnium salvatore. Ad universorum notitiam tenore presentium

²³⁰ O tome svjedoči beletristički i Majetić A. u „Omiškim gusarima“, Školska knjiga, Zagreb 1986. koji su bili i lektira za osnovnu školu; „Kačići, divlje pleme, Hrvati! potomci neretljanskih gusara! Žele gospodariti kopnom i morem! Ako ne i nebesima. Samo, što su oni prema bizantskome caru? Što prema moći Svete stolice? Šaka barbara! A ipak zbog šake barbara bio je prisiljen obratiti se samome caru.“, str. 14. „Tako je vojvoda i carski namjesnik Rogerije izdao rješenje kojim zemlje u Srinjinama dosuđuje splitskoj crkvi za sva vremena.“, str. 19. „Nadbiskup nije znao da njegove oči više neće ugledati čarobni grad što se bijeli tik uz more i da će njegove uši još samo kratko vrijeme slušati cvrčanje cvrčaka.“, str. 20. „Što namjeravaš, ti najgori i nevaljali biskupe? Upita ga glasom punim prijetnje knez Nikola Kačić. – Ovo je zemlja naša, a ne Božja!“; str. 22. „Vratit ću se kad postavim sve međe na crkveni posjed - odgovori Rajnerije - Tako želi sveti otac Aleksandar III., tako želi najmoćniji od moćnih careva...“, str. 23. „Rajnerije shvati da je došao kraj. Shvati da ne može više natrag. Kamenje je letjelo prema njemu... – Djeco moja, ubili smo čovjeka. Nismo uzeli život nadbiskupu, nismo ubili duhovnog oca. Ubili smo čovjeka koji je posegnuo za našom zemljom, za zemljom naših djedova. Neka nitko nikada ne pomisli da smo ubili sa slašću u srcu.“, str. 24.

²³¹ „Fr(idericus) dei gracia Romanorum imperator semper augustus, Jerusalem et Sicilie rex vniuersis hominibus Dalmasii fidelibus suis gratiam suam et bonam uoluntatem. Ex his que ad audienciam nostram de Apulie partibus fidelis relacio pertulit de uobis ad nos, turbacionis occassio(!) cum admiracione peruenit, dum pro fructibus deuotionis et fidei, quam maiestati nostre debetis, aborsum opinionis bone, quam dudum de uobis conceperamus, offertis...“ *Codex Diplomaticus, op. cit.*, br. listine 195.

²³² „Anno dominice incarnationis M0CC°XXXX°V0., indicciona tertia, mense marci, V die intrante. Ego quidem Nicolaus filius Chodimiri comes Almisi per bonam uoluntatem meam et per uoluntatem omnes(!) parentes(!) mei et uoluntates toto communi Almisi, uidelicet comes Pribislaus, Ohor, Jura...“ *Ibid.* listina br. 233., 269.

*volumus peruenire, quod nos fideles nostros nobiles de Almisio, videlicet comitem Ozur, Rados et totam communitatem recepimus in nostram gratiam, sicut alios nobiles regni nostri, preterea promittimus eis, quod ipsos in ipsorum tenebimus libertate, terras, domos et vineas ipsorum tenebunt pacifice et quiete, sicut hactenus tenuerunt. Et si aliqua essent de iuribus ipsorum per aliquem hominem occupata, eisdem restitui faciemus iustitia mediante. Castrum etiam; ipsorum nobis assignatum, ut (etiam) eorum captivos, scilicet Juram et alios socios eorum valeamus liberare, tenebimus, donec nobis videbitur expedire, nee alieni(!) dabimus, sed eisdem./ dum nobis visum merit., restitui faciemus. Insuper habebunt iidem: pacem cum illis, cum quibus nos habemus et illos persequentur; qui nobis-et nostris Cohtrahir fuerint, vel adversi, ad quos eisdem auxilium nostrum dabimus et iuvamen' Sancimus etiam, ut bantis vel castellanus non- presumat eos capere! in persona, nee eorum liberos vel uxores, nee recipere res ipsorum, nisi convicti fuerint; iuris ordine observato. Ad hoc promittimus eis, ut nos et nostri successores et banus, qui nunc est aut merit in, futurum, ipsi et successoribus ipsorum premissa omnia debeant irrevocabiliter observare. Ut autem hec omnia que promittimus, robur obtineant perpetue firmitatis, dedimus eisdem fidem nostram et baronum nostrorum fidelium Stephani bani totius Sclavonie et capitanei Stirie, Dionysii comitis de Zonuk, Muysi magistri dapiferorum nostrorum et comitis de Vrba, Laurentii magistri agazonum nostrorum et comitis Jaurensis, Nicolai comitis Castri Ferrei, Alexii comitis de Zala, Andree comitis Vorosdiensis. Concedimus etiam eisdem, quod iidem ad Spaletum, vel Tragurium, aut ad alias terras nostras cum mereibus et aliis rebus suis libere veniant et secure, nee ab eis tributum aliquod exigatur. Hec etiam adiicimus: quod terras hereditarias, si quas habent, Syrmonicha usque Gozd versus Zolmuch easdem confirmavimus. Et super his omnibus dedimus eis Privilegium nostrum nostra bulla aurea roborando. Datum per manus magistri Smaragdi, electi Colocensis, aule nostre vicecancellarii, dilecti fidelis nostri, anno domini millesimo ducesimo quinquagesimo octavo, regni autem nostri vicesimo tertio.*²³³

1261. - 1262. U Omišu se po tko zna koji put ugovara mir s Dubrovnikom nakon namirenja.²³⁴ 1267. u siječnju u Veneciji Rajnerij Ženo, dužd mletački, opominje Splićane radi

²³³ Ibid. br. listine 621.,106. Original je i na širokoj pergameni u narodnom arhivu muzeja u Budimpešti.

²³⁴ „Nobilibus et prudentibus uiris domino Philippo comiti Ragusii etiudicibus et toti comunitati eiusdem terre, ac uniuersis hominibus, presentes litteras inspecturis Rados comes de Almisio, iudices et comune eiusdem terre salutem et amor em... Original u dubrovačkom arhivu.“ Ibid., a u listini br. 738. od 1262. rodbina nekih u Dubrovniku ubijenih Omišana preuzima od Dubrovačana krvarinu...

gusara omiških da ih ne primaju (*listina br. 712*), a 5. 1. 1268. u Veneciji dužd Rajnerij govori Splitsanima neka otmu od Omišana zaplijenjenu robu. U *listini br. 25* od 25. 1. 1271. govori se o tome kako su omiški gusari porobili lađu na kojoj je arhiepiskop N. Tranensis putovao u Ugarsku. U to su se uključili maršal de Bellemonie, apulijski činovnici i sam kralj kako bi se skinula zapljena s robe. Također i Henrik, biskup od Kefalnije, spominje stvari koje su mu oduzeli omiški gusari, ali priseže da ipak neće od njih ništa tražiti (*listina br. 45* od 15. 12. 1273., u Trogiru). Godinu dana kasnije Splitsani sklapaju savez s kraljem napuljskim da zajednički vojniju na Omišane²³⁵:

„Scriptum est Petro comiti Vecle amico et Basilio prothonotario Bari etc. Venientes nuper ad maiestatis nostre presenciam solempnesambassadors civitatis Spalati ex parte civitatis ipsius ad tractandum nobiscum de guerra facienda civitati Almescio ac adiutoribus suis, tractatum ipsum nobiscum feliciter consumarint, prestando tam prius nunciis nostris pro parte nostra, quam postmodum in manibus nostris per homines eiusdem civitatis Spalati corporali iuramento de observatione tractatus eiusdem in forma subscripta. In primis videlicet potestas pro tempore, quo in officio ipso erit, atque consilarii et digniores civitatis ipsius demandato et auctoritate totius universitatis, tam pro parte sua quam pro parte singulorum de civitate ipsa in manibus nunciorum nostrorum pro parte nostra iurabunt ad sancta dei evangelia, dicendo sic: Ego demandato et auctoritate totius universitatis Spalati pro parte mea et singulorum de civitate ipsa iuro ad sancta dei evangelia, quod ab hachora in antea quam diu princeps magnificus dominus Karolus illustris rex Sicilie inimicabitur civitati Almescie, ego hie et ubique tarn permare...“

A 25. 8. 1274. u listini br. 70. CD-a Omiš se ugovorom miri (opet) s Venecijom u Zadru.²³⁶

Uz opsežne odredbe u listini, pregovara se i o zadovoljštini u funtama i namirenju štete te odnosima prošlih i budućih dužnika. Već u rujnu iste godine kod jezera Pensila napuljski kralj Karlo II. zasniva savez sa Splitsanima i Šibenčanima za rat protiv Omišana (u listini br. 72 CD-a).²³⁷ Uskoro im daje i lađe te u idućim listinama (113) od istog mjeseca, naređuje da

²³⁵ Ibid., sv.2, str. 73.

²³⁶ „In nomine domini dei eterni amen. Anno a nativitate eiusdem millesimoducentesimo septuagesimo quarto, indictione secunda, die vigesimo quinto mensis augusti. In palatio uiri(!) nunc comites Jadre morantur, ubi consilia Jadre fuerint, presentibus viris nobilibus... - Dospio iz bečkoga tajnoga arkiva ugovorom od 14. jula 1868. u mletački arkiv.“ Ibid., listina br. 70.

²³⁷ „In nomine domini. Anno ab incarnatione eius MCCLXXIV., regnante illustrissimo domino nostro Carolo rege Sicilię, ducatus Apulie et principatus Capue, almę urbis senatore, Andegavie, Prouincie ac Folcoquerii comite, ac romani imperii per sanctam romanam ecclesiam in Tuscia generali vicario, anno regni eius decimo, die martis, quarto mensis septembris, tercie indictionis, apud lacum Pensilos...“ Ibid., listina br. 72.

se progone Omišani i na moru i kopnu. God. 1299. pak isti kralj poklanja konja Omišanima. Godine 1292., 6. februara u Zadru Gjuro Šubić potpisuje mir između Venecije i omiškoga grada.²³⁸ Pogodbe između Trogirana i Omišana nalaze se u listini br. 153. CD od 9. 4. 1294. Što se tiče samog prava i pravnog uređenja, u to doba je vladalo samo mahom običajno pravo, a notarski ili sudbeni zapisi ako su i postojali, zagubljeni su. Nije poznato da je tada postojao ikakav statut, ali osim domaćeg utjecaja i eventualno splitskog, drugog nije moglo ni biti jer je Omiš egzistirao i dalje kao samostalan, a vrhovni Mađari su mu bili (pre)daleko.

2.2 Omiš za doba kasnog srednjeg vijeka i Novog vijeka

Nakon Kačića, izmjenjuju se vladari Omiša u staroj kneževini, a gusarstvo pada.²³⁹ Od XIV. stoljeća dominaciju nad gradom preuzimaju bibrirski knezovi Šubići. Nakon Šubića u gradu se izmjenju razni vladari poput Horvata, bosanskih velmoža, banova i vojvoda; Vukčića Hrvatinića, Nepilića i Talovca, Kosača i drugih. Nakon „prodaje“ Dalmacije od strane Ladislava Napuljskog Mletačkoj 1409. i pritisaka iz Bosne, Omiš se skupa s Rogoznicom slobodno predaje Mletačkoj Republici (tek) 1444. godine. Pod njom ostaje sve do pada 1797. godine. Predao joj se zadržavajući i tražeći veliki broj privilegija i povlastica koje će i nadalje očuvati duh pravne autonomije. Za razliku od Rogoznice, Omiš nije imao toliko „direktnih“ relacija s „Turskom“ i Makarskim primorjem u smislu potpadanja, stoga je na tom ugovoru omiška komuna počivala sve do pada Mletačke Republike (uz male izmjene prilika). Nakon pada Venecije, skupa s Rogoznicom potpada prvo pod Austriju, a zatim francusku Napoleonovu najezdu da bi nakon toga opet s Austrijom dočekala nove državne oblike Jugoslavije i demokratske Hrvatske.²⁴⁰

2.2.1 Ugovor Omiša i Rogoznice s Venecijom iz 1444. godine

U *Listinama o odnosajima između južnoga slavenstva i Mletačke republike* vidimo prilike neposredno uoči i nakon priznavanja venecijanske vlasti od strane Omišana. Mletačka se u veljači 1444. ispričava hrvatskom knezu i banu Franku Taloviću što prisvaja Omiš i Poljica. Namjerava sačuvati „dobru volju i dobro susjedstvo“, a traže razumijevanje jer nema mjesta

²³⁸ „*In Christi nomine. Anno incarnationis 1292, mensis februarii, die 6. intrante, indictione 5., Jadrae, temporibus domini Petri Gradonici inclitiducis Venetorum et domini fratris Joannis de Anania venerabilis Jadrensis archiepiscopi, ac domini Joannis Contareni egregii comitis...*“ Ibid., listina br. 62.

²³⁹ NOVAKOVIĆ, op. cit.

²⁴⁰ Pred kraj venecijanske vladavine bilo je mnoštvo privilegija u Omišu kao i okolici (100-tinjak u HAZU).

„vaganju“ s obzirom i na ratove protiv (zajedničkih) neprijatelja (Bosanaca i Turaka). Dio Dalmacije se „pridružio njihovoj kacigi“, ali ne žele da to priznanje uznemiruje već vjeruju „u punom sjaju u ishod društvenog života kao i uvijek.“²⁴¹ Isti mjesec „nalaže se knezu spljetskomu, neka se ne pača u stvari Poljica i Omiša i ako je što uzeo, neka na slobodu pusti.“²⁴² Također se odbijaju tri prijedloga o odstupanju određenih mjesta Poljica i Omiša koja se „bijahu predala knezu spljetskomu“.²⁴³ Naime, Splićani tvrde da su ta mjesta „njihova“, samo oduzeta silom od strane Stefana (Vukčića) zbog kojega su ovi bili primorani sklopiti sporazum i savez sa Mletačkom koja pak isto „silom“ oduzima te krajeve. U svibnju se ponovno odgovara poslanicima kralja i kneza bosanskog Motke²⁴⁴ nakon čega se više ne raspravlja o mletačkom gospodstvu nad Omišem. Činjenica je da su Omiš i Rogoznica, iz kojih god pobuda i realnosti, dobrovoljno sklopili sporazum²⁴⁵, a Poljica nisu *de facto* još ušla u Veneciju zbog Osmanlija. Ugovor iz 1444. Ljubić ne citira pa ga prevodimo iz „*Stampe delli nobili di Rogoznizza*“ pohranjene u DAZD-u²⁴⁶, gdje se navodi kako se original također čuva i dalje u venecijanskom arhivu. Dokument se odnosi na samo predanje Omiša i Rogoznice od strane opunomoćenoga kneza Tomasa Pipinića koji traži i dobiva potvrdu postojećih zakona i privilegija (u 4 kapitula):

„Posveta Omiša i Rogoznice

3. ožujak 1444.

Franciscus Foscari iz Venecije i plemeniti vođa milosti Božje, i čovjek Mudrosti Christopharo Marcello po nalogu splitskog grofa i ostalih vladara spomenutog grada i nasljednika odanih u zdravlju i ljubavi.

*Pojavivši se u prisustvu Thomasa Pipinicha Omiškog proširiti suvlast u četiri poglavlja u zajednici Omiša i Rogoznice, za koje je traženo da ih potvrdimo. Mi smo njihov ured povjerenja, i potvrđujemo zahtjev četiri kapitula s našim konzilijem, i odobravamo ga; Želeći vršiti zapovijedi slobodno, da se tako i pridržava. *Tenor illorum talis est. (lat.)*

²⁴¹ *Seer eta consilii Bogatorum XVI. c. 61, u mlet. arhivu, Šime, LJUBIĆ, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium*, knj. 9, Tisak dioničke tiskare JAZU, Zagreb, 1890., 179. (na latinskom).

²⁴² *Ibid.*, 180.

²⁴³ „1444. xi. februaru. — *M. comiti Francho Thauloviz. Sub die ii instantis magnificentie vestre scripsiums, comitem nostrum Spaleti sub nostra accepisse obedientia Polizam et Dalmissam, quod nobis videbatur juridice fieri potuisse, quum ea loca tenebantur per comitem Stefanum notorium bostem nostrum...*“ *Ibid.*, 181.

²⁴⁴ *Ibid.*, str. 193., *Secreta consilii rogatorum lib. XVI. c. 92u mlet. arhivu* (original)

²⁴⁵ Cvitanić upotrebljava riječ „pali“ (pad) pod Veneciju. Antun, CVITANIĆ, *Omiško statutarno uređenje*, Mosorska vila (0353-8206) 1-4 (1992), Omiš, 1992., (br. 1) str. 147

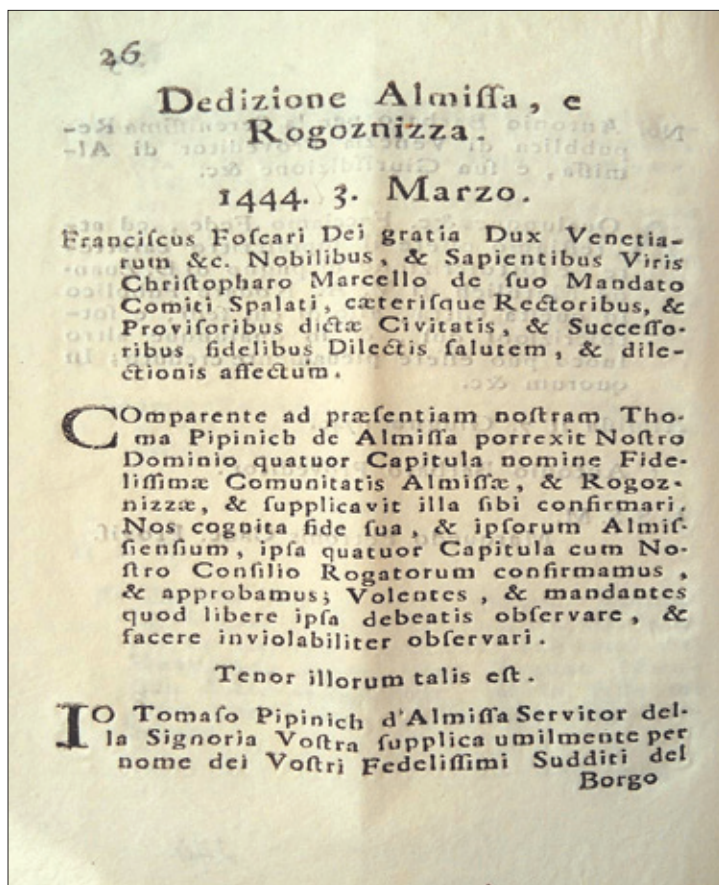
²⁴⁶ Hrvatski Državni arhiv Zadar (HR-DAZD), 33., Vlada za Dalmaciju, 1802., sv. 167; br. spisa 852., *Stampa delli nobili di Rogoznizza...* „*Dedizione Almissa e Rogoznizza...*“; a original se nalazi(o) u Veneciji pod ...Ducali Palatio die 3. Martii 1444. Ind., VII, DaV.

*Ja Tomaso Pipinich iz Omiša služitelj Vašeg gospodstva ponizno molim u ime naših vjernih seoskih podanika Omiša kao i Mjesta Rogoznice, koji se sviđaju Vašoj Visosti, da mi dijelite vašu Privilegiju. (*tal.*)

Kako bi svi naši drevni običaji i zakoni bili podržani, da smo držani i vođeni prema našim običajima, kao što smo bili vođeni od drugih gospodstva koja su nas držala, kao i da potvrdite naše privilegije.

Završetak, potpisi

Naš kneževski dvor, dana 3. ožujka 1444.²⁴⁷

Slika 3. Ugovor Omiša s Venecijom od 3. 3. 1444. na starotalijanskom i latinskom (DAZD)

²⁴⁷ Ibid. str. 26/27 (274, 275) Primorjani i Rogoznica su pak 1646. iziskivali čak 22/24 kapitula, što je također u ratnim prilikama Mletačka prihvatila, ali se ugovor nije potpuno ostvario još nekoliko desetljeća zbog nepovoljnog i dugog ratnog ishoda s Osmanskim Carstvom.

2.2.2 Bogišićeva zbirka omiških isprava XVI. i XVII. stoljeća

Omiš je imao stari arhiv u sklopu Centra za kulturu koji je sadržavao sve sačuvane pravne, notarske i diplomatske isprave grada. Dogodilo se to da je sadržaj tog arhiva „raznesen“ na razne strane tijekom prošlih sto godina. Jedan dio prenesen je u nadležnost Državnog arhiva u Zadru kao „glavnog“ grada Dalmacije i mletačke uprave tada, a jedan dio je ostao po drugim arhivima od Venecije i Beča sve do Dubrovnika (uključujući i župne arhive na otocima). Jedan znatni dio je onaj kojeg je čuveni pravnik i zakonodavac Baltazar Bogišić odnio u svoju privatnu kolekciju u Cavtat. Planirao je samo „posuditi“ i vratiti materijale, no to nije bila njegova izravna namjera ili ju nije stigao provesti do smrti. No, s druge strane, srećom da su ti dokumenti svi ostali sačuvani i klasificirani u današnjoj Biblioteci Bogišića u Cavtatu (nakon po nju srećom nekardinalnog Drugog svjetskog i Domovinskog rata), te se može reći da su na sigurnom mjestu. Arhiv je još uvijek nedovoljno poznat širem krugu stručnjaka, znanstvenika ili entuzijasta, ali ruski emigrant srpskog podrijetla Aleksandar Solovjev je bio taj koji je pobrojao i prepisao omiške isprave te ih otisnuo u svojoj zbirci.²⁴⁸ One su rijetko ili nikako objavljivane i interpretirane, a na ćirilicom su pismu manje poznatom novijim generacijama (u Solovjevoju zbirci prijepisa, a u originalu su na bosančici, turskom ili „talijančici“ i nešto na latinskom). Tiču se uglavnom manjih sporova, pritužbi, korespondencija i istanci (zahtjeva). Odnose se na period XVI. i XVII. stoljeća kada je Omiš i dalje bio pod Venecijom, a Primorje s Makarskom pa i Poljica i Rogoznica *de facto* pod turskom vlašću. Iako se zapravo ne može nazvati okupacijom zbog zadržavanja autonomije i statutarnog uređenja spomenutih krajeva, ipak se svih 12 knezova odlučilo pobuniti protiv Osmanskog Carstva tijekom Kandijskog rata 1646.²⁴⁹ i zatražiti od Venecije sklapanje multilateralne ugovora. Isti je obuhvaćao i potvrđivanje mnoštva privilegija koje ona nije odbila jer sama nije imala interesa i snage boriti se silom južno od Omiša. Budući da zbirka datira upravo do tog doba, osvrnut ćemo se na tadašnje odnose Venecije i Omiša prema Osmanskom Carstvu kroz Poljica i Primorje. Zadržat ćemo se na presjeku najbitnijih i tipičnih isprava koje su ukratko vodile jednom zaključku: više je pritužbi od strane osmanskih aga bilo usmjereno na ponašanje Omišana, nego obratno. Također se vidi i inertnost venecijanskog providura da ih „ukroti“ ili njegova nemogućnost kontrole, iako je trebao držati u rukama i sudbenost. Kako i sam opis sugerira, pretežno se spominju i pretežno ćemo navesti, u skladu s temom, kaznene slučajeve koji otkrivaju zanimljivu paletu kaznenih djela i zbiljnih događaja, iako je davno prošlo „Kačićevo“ razdoblje.

²⁴⁸ *Bogišićeva zbirka omiških isprava...*, (ur. A. Solovjev), Kraljevska akademija, Beograd, 1935. otisnuta u srpskom časopisu „Spomenik“.

²⁴⁹ Nikola, Z. BJELOVUČIĆ, „Ugovor makarsko-primorskih knezova s mletačkom republikom god. 1646.“, hist.-fil. razred JAZU, 1907. Kućice su tada još uvijek bili zapravo primorsko selo na granici. Poljica su sklopila predanje Veneciji načelno već 1570/1., a Rogoznica sva tri puta.

2. 9. 1567. Iz Zakučca Petar Katunar poljički omiškom kaštelanu preporučuje nekog Jurja Balojevića Poljičanina koji se tuži na Omišanina „Sladoja“ i moli da mu se pravedno sudi.²⁵⁰ Tu se, kao i u sličnim ispravama, vidi pitanje sudbenosti kada se u ponekom slučaju traži da se predmet preda u nadležnost „Turske“ i njihovog suda (najčešće u Zadvarju²⁵¹) ili da se izruči počinitelja. A češće je to da se nadležnost ostavi i dalje u rukama Omiša, ali uz „molbu“ da se pravedno i uopće sudi, a u protivnom su prijetnja pravne i faktične represalije od strane Osmanlija, makar su rijetko provedene. No isprave ipak završavaju uljudno i s poštivanjem (*preuzvišenom, lubim ruke, „prijatelju i susidu“...*). Vidjet ćemo da će se na te zahtjeve Mlečani i Omišani oglušiti i opirati po nekoliko puta.²⁵²

„18. siječnja 1583. iz Makarske Muhamed, jemin makarski, piše providuru omiškom, raspituje se za porodice nevjernika koji uskočiše u duždevu zemlju i žali se što se oni u vrijeme mira primaju.“²⁵³

2. aprila (1574. - 1588.) iz Duvna hasan vojvoda duvanjski žali se što su Omišani silom odveli i ukrcali na brod četiri careva podložnika...²⁵⁴

(kraj 16. vijeka) „Mehmed-šah, sandžak hercegovski, tuži se providuru što drži uskoke u Omišu...“²⁵⁵ a Fajk, serdar Mehmed-hana i beg hercegovski, piše providuru žaleći se da su neki zli ljudi porobili carevo selo i odveli zarobljenike na omiški otok.²⁵⁶

O nekim krađama govori *dok.* br. 10 na str. 13., a u br. 11²⁵⁷ Omišani su navodno turskom „podaniku“ posjekli loze. Većih ugovora ili događaja nije ni bilo sve do 1646. godine, a u Omišu ni tada, pa se zato i radi samo o „manjim“, ali ne i nevažnim pokazateljima tadašnjeg života i kršenja prava. O plaćanju harača, nadalje, piše se u listini 12.²⁵⁸ Godine 1617. nalazimo jedno

²⁵⁰ *Bogišićeva zbirka omiških isprava, op. cit.*, list. 1.2, str. 9.

²⁵¹ Sudbenost u Duareu (Zadvarju) za Zadvarjanina zadržanog u Omišu radi krivotvorenja (lažni novac) da mu ga izruče na suđenje jer je on ipak zadvarski građanin ovdje vidimo. Većina se zahtjeva odnosi na pogranične pravne kolizije ili pritužbe. *Ibid.* list. 13. str. 14.

²⁵² 29. svibnja 1644. iz Zadvarja Mus-aga Kapetanović, dizdar zadvarski „piše providuru omiškom tražeći po peti put dva svoja podložnika odvedena u Omiš...“, *Ibid.* str. 93.

²⁵³ *Ibid.* list. br. 2., 10.

²⁵⁴ *Ibid.*, br. 3, 10.

²⁵⁵ *Ibid.*, br. 6, 12.

²⁵⁶ *Ibid.*, br. 7, 12.

²⁵⁷ *Ibid.*, 14

²⁵⁸ *Ibid.* A 10. novembra 1602. - Iz Poljica. Knez Petar Antonović s ostalim knezovima poljičkim piše providuru omiškom da je jemin zabranio Poljičanima dolazak u Omiš, jer Omišani ne plaćaju harač za baštine; tuži se što su Omišani oteli lađu kneza Petra Antonovića, biskupovo žito i nekoliko brava (jaraca) Poljičanima... *Ibid.* br. 18, str. 17. U listinama 25-30 piše o nekoj djevojci i represalijama te nepravdama Omišana prema Imotskom.

izmirenje²⁵⁹, a iste godine Osman aga, „Sulejman-spahija, Huks-aga i sva braća Oksrapovići“ pišu providuru omiškom i vlastelinu Žan-Mariji, moleći da se zadrži u gradu krvnik koji je ubio njihova čovjeka.²⁶⁰

U dok. 37. od 20. novembra 1632. - Iz „Duara“ (Zadvarja) Al-aga Seferagić, dizdar „duarski“, piše providuru omiškom da nije činio nikakav jašak, a u 47. zahtijeva da Omiš kazni određene razbojnice (sam). Nakon ubojstva i razbojništva slijedi u listini 49. iz Poljica 1634. „zahtjev“ u kojem Ahmat - aga Omerbašić i Mahmut-aga, nazori poljički, pišu providuru omiškom moleći da se puste iz tamnice Poljičani - Visko Šišić i Pilin Anin.²⁶¹

20. aprila 1635. „iz Kučića u Primorju, knez od Primorja Marko Srdanović (već) piše providuru Andriji Balbi javljajući zašto njegovi podložnici ne mogu više prodavati drvo Omišanima...“²⁶² Marko Srdanović, koji se spominje i u još nekoliko listina, bio je knez Kučića i glavni vođa pobune protiv Osmanskog Carstva 10 godina kasnije -1646. g., sklopivši prethodno ugovor s Venecijom. Vodio se kao knez cijelog Primorja i nastupao u ime svih, dok je njegov brat stradao od Venecije pokušavši se „kontrapučem“ privoliti natrag Turcima u Makarskoj (budući da je sama pobuna propala). U odmazdi nakon pobune najviše je stradala Rogoznica, ali i Kučiće. Rogoznički pop Nenadić, iako jedan od inicijatora ustanka, s razlogom je bio skeptičan prema venecijanskoj podršci koja se nije manifestirala ničim, osim na papiru (stoga nije dao potpis na ugovor dok kučićki ‚don‘ jest). Opravdano se sumnja da je župni arhiv tada ozbiljno stradao jer se i sam kasniji svećenik Pava Marušić kleo da je stradao

²⁵⁹ 31. (97-IV) 1617 (?) - iz Poljica

Mehmet, nazor poljički, piše providuru omiškom da se sastao s vojvodom Jakovom i da je s njim izmirio sporna pitanja

„U svem velevisokom počtovanom i svake časti i hvale gospocke dostojnom broviduru umiškom, kako prijatelo drago, od mene Mehmed nazora poljičkoga¹, veledrago pozdravljenje. A potom sastatsmo se s vojvodom Jakovom i ustalim do(b)rim lodem vašim² i lipo se prigovorismo. Potfati se vojvoda Jakov da će carevo blago³, a ja dadoh licencijo da se vinogradi utirgaju; A zapad vole V: M: da bi i veća kodža stvar bila, bismo učinili. I mi molimo V: M: da i nami naše dođe, zač ja to pošćam na viri V: M: i na riči vojvode jakova. Ako smo bili zapačali čime ne izade carevo blago, imali smo pravdo. A sada razomismo da so tote i misto ustaljene dvi mazga vaših siromahov. To nije božji (.....) V: M: da biste jih činilo postiti neka svak u miro (živi) i u zdravjo čestitoga cara i dožda. I Bog vas veseli.

Na čelu teksta Muksir Muhamed

Na celom tabaku; pisano na 4-oj strani; prevod unutra; brojeva nema; nema pečata“

1.) Dime Mechmet nazor, di Poica

2.) Col capitano Gacovo et altri vostri omeni onorat

3.) Si sotorope capitan Gacovo soto il tezoro di gran signor, Ibid.

²⁶⁰ Ibid. br. 34, 24.

²⁶¹ Ibid., 31.

²⁶² Ibid., br. 61., 37.

u turskoj osveti.²⁶³ A 21. 7. 1635. iz Kučića u Primorju spomenuti knez Marko Srdanović piše providuru omiškom tražeći harač od nekih Omišana za posjede na turskom zemljištu jer „on mora taj harač da preda Turcima“!²⁶⁴ U dokumentu br. 65 govori se o nekom poturčivanju, a vezano za pravedna suđenja i nadležnosti imamo interesantnu ispravu u br. 95.²⁶⁵ U dokumentu 105 i sličnima ponovo se spominju prigovori Poljičana da su im Omišani pravili više „štete“ nego Rogozničanima ili obrnuto. O konkretnim kaznenim djelima svjedoče daljnje zanimljive isprave: vezano za razbojništvo (gdje vidimo kako Turci osuđuju na tamnice i svoje prijestupnike kako bi i Omiš živio u miru)²⁶⁶, o ranjavanju (sina)²⁶⁷, o tjelesnoj ozljedi i napadu („izbio nekoga“)²⁶⁸, zatim o otmici²⁶⁹, krađi²⁷⁰ i držanju taoca²⁷¹ (mahom sve od strane građana pod

²⁶³ Više o tome u drugom radu: „*Pravno povijesni spomenici i međunarodnopravni značaj općine Lokva Rogoznica*“, Zagrebačka pravna revija (u postupku) i Slavko, KOVAČIĆ, *Iz povijesti župe, sela i kraja - Srdanovići...*, *Zov rodnih ognjišta*, god. XIV. br. 1, Župni ured Kučiće, Kučiće, 2008., 15 nadalje. „I tada biše knezom od Primorja svega Marko Srdanović“, piše u svečanom uvodu župne matične knjige 1636., dakle godinu dana kasnije od ove potonje listine, a 10 godina prije pobune.

²⁶⁴ SOLOVJEV, n. dj., br. 64, 39.

²⁶⁵ „(prije 3. 3. 1657.) - iz Kamena. Ahmet-aga Omerbašić, kapetan kamenski i nazor poljički, piše providuru omiškomu, tražeći da dva Omišanina napuste posjede na turskom zemljištu, za koje će pravda odlučiti kome pripadaju.“ (ne piše kakva i kako), *Ibid.* 52.

²⁶⁶ 107. (86-69.)

8. aprila 1640. - iz Makarske. Mehmet-aga, nazor makarski, piše providuru omiškom, tražeći da se kazne dva Omišanina Jerolim Dešković i Franjo Sladojev za razbojništvo

Presvitlomu g: i susidu našem drago pozdravljenje. A za tizim da ćemo znati V: M: kako veće ne mogu tarpiti tužbe od naših Rogoždanih su protiva našim Omišanom, a osobito sada na Jerolima sina Luke Deškovića i Frana Sladojeva, da su toliko ardiškali, slobodno mogli doći na Kućac na vodu carevu i ovde oružjem nepodobnim posici siromašno blago. Tako bismo radi znati, jeste li im vitu licenciju dali. Još ako u šteti bili, tizim se ne vala svetiti, nego da gre pravda pravdom, znajući vi dobro da mi vazda za svaku malu tužbu od vaših naše podložnike pedispamo i po su(du) u tamnicu stavlamo, želeći da naši i vaši podložnici u miru živu. Da ako li će tako biti u napredak dajte nam znati: hoćemo na drugi način tizim providiti. I stojim čekajući odgovor od vaše M:

I Bog vas uzdarši u Gospodstvu

S Makarske na 8. aprila 1640. B.MT.C susid i priatel Mehmed-aga nazor čini (turski potpis i muksur)

Adresa: Prisvitlomu go. i susidu priatel u našem go.providituru u Omiš (na cijelom tabaku stari broj 578. i

579. nema prijevoda ni odgovora, pečaćeno mrkim voskom;

Turci djeluju demokratskije od venecijanskog Omiša, ali i iz razloga kako bi se spriječile osvete i anarhija te radije uveo legalitet (sudske uzajamne nadležnosti) jer je u interesu jednih i drugih (trebao biti) mir.*Ibid.*

²⁶⁷ *Ibid.* br. 109.

²⁶⁸ *Ibid.* br. 110.

²⁶⁹ *Ibid.* br. 111, (58)

²⁷⁰ *Ibid.* br. 112, (59)

²⁷¹ *Ibid.* br. 115, (60)

omiškom upravom). Imamo i probleme vezane uz carinu (152), haraču (164) i dužničkom ropstvu „zbog navodnog duga“ (*dok.*166. iz 1643. god.).²⁷²

God. 1642. nailazimo na poprilično potresnu inkriminaciju s obzirom na već debelo zamakli novi vijek, a radi se o zločinu trgovanja ljudima.²⁷³ Pred kraj se nastavljaju rasprave o pitanju sudbenosti.²⁷⁴ I nadalje imamo samo slične sporove pod prijetnjama represalijama.²⁷⁵ Nikakvog izričitog sporazuma oko nadležnosti nije bilo, nego su se zahtjevi bazirali na samo teritorijalnom odnosno personalnom načelu.

3. Omiški statut i statutarno uređenje vlasti i prava od 1579.

Omiš je jedan u nizu gradova i dalmatinskih gradskih komuna koji su kao i europski srednjovjekovni gradovi općenito razvili autonomno pravo u jeku pravnog partikularizma koji je pod okriljem centralne državne vlasti bio potpuno samostalan. Budući da Omiš svog statuta, nije imao niti pisanog ni kodificiranog prije mletačke vlasti, njegova transformacija počinje upravo 1444. godine. Uz priznanje venecijanskog vrhovništva pa tako i prava, tek 1574. ili 1579. grad Omiš donosi svoj statut, a dotada je vladao po običajnom narodnom pravu koje se nije uvelike razlikovalo od poljičkog i susjednog.²⁷⁶ Osim što je statut pod utjecajem mletačke vlasti prilagođen, također je novina i u javnoj vlasti i ograničenje autonomije se očitovalo prvenstveno u tome što je bio postavljen Mlečanin koji je bio nadređen komunalnim i kolegijalnim organima Omiša. Također, uz gradskog providura, ovlast ukidanja bilo koje odluke od strane generalnog providura za Dalmaciju u Zadru ili od senata i dužda, značajno je do-

²⁷² *Ibid.*, str. 82. i „Septembar 1641. Iz Poljica Ahmet-aga Omerbašić, kapetan kamenski, piše providuru da će on kazniti Jesenjičane koji su učinili štetu Omišanima; moli da se vrati vola knezu Matiji Dragičeviću i parip (konj) Zoleviću.“, *Ibid.* br. 127., 64.

²⁷³ „1642. Iz Poljica. Knez Jura Novaković i ostali knezovi poljički tuže se na Omišane što Poljičane silom vode u Italiju; onoga iz Dubrave i sina M. Ivanovića iz Doca...“, *Ibid.* br.138., 70.
A 23.12.1643. - iz Poljica, Ahmet-aga Omerbašić, kapetan kamenski piše providuru omiškom tražeći novac za „30 unovačenih ljudi“, a javlja i za nasilja neka nad njegovim podložnicima od strane Omišana., *Ibid.*178, 87

²⁷⁴ U 181. od 14. januara 1644. iz Poljica Ivaniš Novaković, knez poljički, „piše providuru omiškom, moleći da se presudi spor između jednog Poljičanina i Omišanina, da ne bi stvar došla pred turski sud“ (*Ibid.*, str. 89.), a u br. 185. 11. aprila 1644. iz Poljica Ahmet-aga Omerbašić, kapetan kamenski, često se spominje i ponovno moli providura omiškog „da se učini pravda njegovim tužbama“, inače da će ih podnijeti „novom dženeralu u Splitu“, *Ibid.*, 91.

²⁷⁵ 1635.-1644.(?) iz Imotskog, „Mehmet-aga, dizdar imotski, i sve age imotske i zadvarske pišu providuru žaleći se što se carski kmetovi silom zadržavaju u Omišu, i prijeteći represalijama...“ *Ibid.* br. 191., 94

²⁷⁶ Tako i Nada Klaić tvrdi da je Omiš bio zapravo središte običajnog slavenskog prava u tom dijelu Dalmacije, više u: CVITANIĆ, n. dj., br. 1., 146.

kinula omišku neovisnost te umanjila značaj i drugih privilegija i (potvrđivanja) povlastica Omiša od strane Venecije.²⁷⁷ Neovisno o tome, Venecija je priznavala Omišu pravo u mnogim sporovima o sukobu nadležnosti, kako je i spominjano, a i kad je s druge strane bio i Split. Omiškim statutom jedino se kratko pozabavio Cvitanić, oslanjajući se prvenstveno na rukopis fragmenata statuta sačuvanih jedino u Simonićevom prijepisu u JAZU (tadašnjem). On sadrži samo dio odredaba iz kojih se mogu iščitati prvenstveno odnosi organizacije vlasti (nove) i pojedinih, mahom privatnopravnih, instituta.

U uvodu statuta razaznaje se da ga je sastavio pravnik „Ivan Primerio“ za doba mletačkog providura i patricija u Omišu Scipiona Minija.²⁷⁸ Na to se nadovezuje i introdakcija o tome kako Omišani uistinu nisu imali dotada napisan ikakav zakon pa je to bio i povod da se više ne „luta kao u šumi“.²⁷⁹ Veliča se prošlost Omiša, ali zbog promijenjenih prilika i „barbarskog jarma“ sami pišu kako je Omiš postao „kaštel“ i kako se radi bolje obrane „dobrovoljno“ predao mletačkoj vladavini. U Omišu stoga nije vladao mletački *conte* ili *comes*, odnosno *rector* kao u drugim gradovima, već kaštelan *castello* (kao utvrda). Od kolegijalnih organa gradom nadalje vlada vijeće (*consiglio*) koje je po sastavu ipak slično i drugim gradovima. Također je ono naslijedilo „zbor svih odraslih muškaraca“ i zadržalo supremaciju plemstva u svojoj konstituciji. Uloga mu je bila izbor svih funkcionera, osim kaštelana koji je imao i pravo „veta“. Država i Crkva su i dalje bili neraskidivi te se iz ovog statuta vidi odmah na početku da je praznik, za vrijeme kojeg se birao kapelan, bio blagdan Tri Kralja. Malo vijeće ili kneževa kurija u Omišu je bila sastavljena od izricatelja pravde *magistrata* i isto tri suca (čiji se potpisi mogu vidjeti i u kaznenim spisima iz idućeg poglavlja). Njih je također biralo Veliko vijeće. Izricatelj pravde je imao odlučujuću ulogu, kao kaštelanov čovjek, jer su se suci (isti ili zamjenski) morali složiti oko odluke i ako je samo jedan od njih potvrdio mišljenje magistrata.²⁸⁰ Plaća njihova je bila u naturi (ribe itd.). Od individualnih organa imamo nadalje mjeritelje, zastupnike komune koji su morali biti i (noćni) čuvari, justicijare (tipične mletačko-rimske službenike) koji su pak nadgledali cijene i mjerenje, te notare (čuvatelje *javne vjere* „*fides publica*“) koji su zamijenili stare pristave. U konačnici imamo i glasnike, advokate te komunalnog kancelara.²⁸¹ Kako naglašava i Cvitanić, nijedna politička zajednica svojim odredbama ne može regulirati baš sva ponašanja svojih pripadnika, nego samo ona koja su nužna „za njeno održanje“.²⁸² Tako možemo primijetiti da npr. Rogoznica ima regulirano samo kazneno pravo i organizaciju vlasti, dok

²⁷⁷ Ibid. br. 2., 147.

²⁷⁸ Ibid., 124.

²⁷⁹ Ibid., 125.

²⁸⁰ Ibid., 127.

²⁸¹ Ibid., 128.

²⁸² Ibid., br. 3/4., 159 - 165.

je Omiš normirao i obiteljske, odnosno građanskopravne i nasljedne odnose u okvirima. Ali odredbe o sudskom postupku su bile univerzalne procesne odredbe za dvije grane prava. Takva slična tropodjela (ugovori, oporuke, postupak) vidljiva je u sačuvanim dijelovima omiškog statuta i nalikuje na Gajevu „trodiobu“ prava. Pozakonjenje izvanbračne djece, koje danas više ne postoji, podosta je opsežno regulirano u prvim materijalnim odredbama. Recepcija rimskog prava vidljiva je u Omišu, dok je u Rogoznici bila istaknutija akcepcija kanonskog prava, a u Poljicima narodnih običaja, iako su pokoje Justinijanove odredbe „zalutale“ kao prepisane i u Poljica. Neosporno je utjecaj na domaće običaje i blage modifikacije počeo s ugarskim doseljenicima (vlastelinčićima ili „ugričićima“) u Lokvu Rogoznicu i Poljičku Republiku, a završio mletačkom dominacijom. Ali u Omišu se domaća društvena stratifikacija nosila sama sa sobom, među sobom i prema „savezničkoj“ Veneciji kao i prema ‚neprijateljskim‘ susjedima. Demografija se nije bitno promijenila, iako moć pojedinih obitelji je. Pred kraj vladavine Mletačke u Omišu je donesen „spis“ o poretku (vlasti) u gradu od 28. 3. 1788.²⁸³

²⁸³ Vlada za Dalmaciju, *Stampa delli nobili... op. cit.*, str. 170-172 (346-348). Kopija izdana u *tiskari plemenitog Struicha*: Poredak Omiša (tal.) U idućim recima se vidi kako su čak i u gradu u Dalmaciji plemići bili raznih zanimanja koja su obavljali samostalno. Tako je bilo i u Poljicima i Rogoznici, što ne umanjuje njihov status i vlast.

28. ožujak 1788.

„Ja dolje navedeni, potvrđujem i zaklinjem se, kao i dolje navedeni Plemenitaši i građani, kako stari tako i novi, grada Omiša, koji izvode mehaničke radove, vrše uslužne zanate, ali isto tako sudjeluju u provođenju prava Plemstva, nositelji su položaja, kako u *Velikom općem savjetu* tako i u *Odboru za zdravlje* (!), s obzirom da ne mogu biti postavljeni na skromne poslove, osim ako nisu dragovoljno zaposleni, i kako to nije sveopći običaj većeg dijela Dalmacije da bi njihove djelatnosti bile na štetu za narav plemstva, inače bi se plemstvo smanjilo na premaleni broj, protiv svakog dobrog pravila, dok prihodi od imovine i trgovina u Provinciji ne mogu dati dovoljno načina obiteljima da se s lakoćom uzdržavaju i dolično za narav plemstva.

Plemeniti gospodin Zuanne Coucacich, ribar i prodavač ribe.

Plemeniti gospodin Girolamo Marchielli, ribar i prodavač ribe.

Plemeniti gospodin Antonio Francheschi i njegov sin Zuanne, posjeduje mrežu za ulov ribe, koju prodaje javno u svojoj kući, postali Omiški plemenitaši 1783. godine, i prošle godine otac je bio sudac u Odboru za zdravlje, a trenutno i gore navedeni sin Giovanni je sudac.

Plemeniti gospodin Nicolo Matulich zvan Zuanne farbar boja i jedrilica, i javni izvođač koji prodaje u svom dućanu. Postao Omiški plemenitaš 1783. godine, godine 1787. postao sudac cijenjenog Odbora za zdravlje u Omišu. (*U Omišu je, vidi se, 1783. bilo novo dodjeljivanje/potvrđivanje plemstva, dok u Rogoznici 1787.*)

Plemeniti gospodin Pietro Mattalich zvan Zuanne prodavač odjeće, praha, olova, željeza, i hrane. Postao plemeniti 1783. godine, a njegov brat Steffano prisutan je kao sudac u odboru za zdravlje, odnosno, od godine 1788.

Plemeniti gospodin Simon Ostoich vrši posao plaćenika i mehaničke radove i drži zemlju u Koloniji, stanovnik Kaštil-Dola na Braču.

3.1 Kazneni postupci za doba statuta i providura Bernarda Lippamana 1589. -1590.

Na privatnom pravu se nećemo zadržavati, ali vezano za kazneno ili ‚krivično‘ pravo uvid u prilike nam, nakon zbirke iz Cavtata, daje mali dio statuta kao formalnog akta i najstarije sačuvane praktične „parnice” 10 godina nakon njega. Ustanova preferiranja djeteta je naoko suprotna rimskom i Justinijanovom pravu, dok su razlozi razbaštinjenja potomaka upravo u skladu s njim. Naime, „ako bi sin radio o glavi svome ocu ili bi spolno općio s njegovom priležnicom (bez obzira tko je ona), bio bi razbaštinjen”.²⁸⁴ Bojazan da bi se moglo „raditi o glavi darovatelju i željeti mu smrt (što je ‚strašno i pomisliti’)” prema omiškom statutu čini *donatiu mortis causa*, odnosno darovanje za slučaj smrti, ništavnim. Od tipičnih kaznenih djela sačuvani su obrisi jedino krađe (grožđa i „nanošenja štete vinogradima”).²⁸⁵ Kazna za takvo djelo bila je „deset libara” i uz kumulaciju naknade štete vlasniku. U drugim statutima upravo su kaznene novčane sankcije činile većinu odredaba pa je šteta ili čudo da se nisu više i bolje sačuvale i u Omišu. Ipak, postupovni dio je, iako također u siromašnom stanju, pokazao kako se postupak (ali kazneni, ne i građanski) pokretao od strane komunalnih justicijara po službenoj dužnosti. Naročito ako su otkrili „da se prodaje meso od bolesne životinje ili da se nešto prodaje po nepropisnim mjerama i skuplje negoli je određeno”.²⁸⁶ Da je postupak bio pokretan *ex officio* svjedoči odredba (11,13,14) koja nalaže justicijarima da su „dužni prijaviti prekršitelja

Plemeniti gospodin Francesco Furioso iz Kapetanije Pietro, stanovnik Trsta, prodavač vina u javnom skladištu, dućan Papadatti.

Plemeniti gospodin Angelo Furioso iz Kapetanije Pietro, prodavatelj robe i hrane u gradu Omišu.

Plemeniti gospodin Tomaso Furioso, sin starijeg vodnika Iseppa, vrši mehaničke poslove usprkos svome plemstvu.

Plemeniti gospodin Agustin Furioso koji opetovano obavlja volonterski rad za druge na Stangadi di Porta Fiumera.

Građani gospoda Pietro, Antonio, braća Pugliese niske loze, drže i obrađuju zemlju, i javni su ribari i prodavači ribe, njihov ujak gospodin Zuanne obavljao je gore navedene poslove i bio je poslanik u zdravstvu prateći brodove u Split od 5. travnja 1784.

Gospodin Francesco de Franceschi, javni ribar, bio je poslanik godine 1784. kao i prije navedeni.

Gospodin Doimo Luppi je pomorac a njegov sin Antonio javni ribar.

Venecija 28. veljače 1788.

Plemeniti gospodin Alfier Inasio Tomaso Descovich Furioso iz grada Omiša u vjeri, kao gore svojeručno pisano.

Kapetan Zorzi Draghichievich u vjeri.

Ja Zorzi Midelievich zvani Antonio iz Splita potvrđujem gore navedeno.

Ja Bortolo Retich zvani Mattio potvrđujem gore navedeno.

L.S.N.

Legalizirani ured“

²⁸⁴ Just. Corpus J. C., Novela 115.

²⁸⁵ CVITANIĆ, *Mosorska vila*, br. 3-4., 164.

²⁸⁶ Ibid.

sudu da bi krivac bio osuđen prema sučevoj ocjeni”. Mnogo je indikacija da je bilo još puno vezanih odredaba o kaznenom pravu. Ali sličnosti i razlike s drugim gradskim statutima su odmah uočljive već i prema navedenom. Naime, vidimo da je justicijar ‚pokretao‘ postupak, a ne (samo) knez *per inquisitionem* (kao u Pagu ili mnogim drugim gradovima u srednjoj Dalmaciji, gdje je isti imao i ulogu suca izvjestitelja s vetom). Također, slobodno donošenje osude prema arbitralnoj ‚ocjeni‘ sudaca kod pojedinih delikata, primarno ili supsidijarno, nije bilo strano niti u Splitskom, Hvarskom, Trogirskom ili Bračkom statutu. Kod izvršenja presude, komunalni glasnik u Omišu pak prvo pita dužnika ‚još jednom‘ hoće li namiriti vjerovnika ili će se provesti ovrha nad osobom ili njegovom imovinom.²⁸⁷ Za doba providura Bernarda Lippamana imamo u DAZD-u²⁸⁸ srazmjerno dobro sačuvane dvije kutije od po desetak ‚sveščića‘ koji predstavljaju originalne zapisnike, kronološki unutar dvije godine vladavine. Iz kazuističnog zapisa slučajeva i postupaka možemo izdvojiti neke bolje sačuvane i razumljive zapise, dok bi se o cjelokupnoj slici mogao i trebao napraviti poseban pregled, kao i o detaljima kaznenog postupka. Do Antonia Barbara, 150 godina kasnije, nema drugih izvora koji bi potkrijepili spekulacije o kaznenopravnom i javnopravnom životu Omišana početkom Novog vijeka ili prije njega:

„Prvo:

Gospodine suče: zamisao da tuži mene G. Arbanaconisa je sinula Zuaneu Lallinovichu, na traženje i poticaj Steffana Terzycha, a da ga nisam niti tukao niti dirao. Ja sam naredio mom bratu da se ne karta, ali on očito nije poslušao moju naredbu tako da sam ga vidio kako se igra na jednoj od grobnica na groblju izvan zidina ovog mjesta. Nakon što je vidio da mu se približavam, ustao se i pustio da sjednemo na njegovo mjesto Marzio, i kad sam se približio uzeo sam ne znam koliko novčića koji su bili ispred njega. Tad mi se s jedne strane Zuane počeo suprotstavljati i sprečavati me, a s druge strane gore navedeni Steffano Terzych. Kako sam bio bijesan na mog brata, nenamjerno sam naletio na Zuanea, tako da mu je pao šešir na pod; iza njega su se rasuli novčići koji su na kraju sakupljeni i vraćeni mu, a zbog kojih je počeo plakati i tako je također dobio na prednosti, tako da ga je naveo da me tuži, a nisam tukao; kao što je rečeno od strane stvarnih svjedoka i prema njihovoj zakletvi ...

Budući da mi se od strane suda nije povjerovalo da je Steffano Terzych nagovorio gore navedenog Zuanea da me ide tužiti, a koji je, kako bi mi naštetio svjedočio protiv mene.

Kao dokaz pozivam se na sljedeća poglavlja, koja su dovoljan dokaz u moju obranu.

Izjavljeno, amen.

²⁸⁷ Ibid., 165.

²⁸⁸ HR-DAZD, 26., Providurstvo Omiš, kut. 36 (i 37), sv. 21 (1589-1590) iz starog Omiškog arhiva.

Prvo: Da je Steffano Terzych izazvao i nagovorio gore navedenog Zuanea da me ide tužiti (*dakle ,privatnom inicijativom'*), što je već dokazano u poglavlju, gdje će biti položena izjava navedenog Terzića, odbačena od suda

Drugo: Da su novčići koji su se rasipali iza šešira navedenog Zunea, sakupljeni jedan po jedan i zatim mu vraćeni.

„*Quituprobati*“ tražim od suda da me se oslobodi, a tužitelja osudi (!, *kao protutužba*)

Svjedoci (*dva*), prvo i drugo poglavlje: Marizo Bušačić, i

Zatomiše Komarčo²⁸⁹

Nadalje imamo jedan nečitljiv i dva polučitljiva zapisnika (kao i većinu) o krivotvorenju, krijumčarenju i napadu psa.²⁹⁰ Sveukupno ih takvih ima stotinjak, a pokazuju uvijek zanimljiv kazneni odisaj Omiša, čiji je život i položaj od izuzetne važnosti bio za hrvatsku pravnu i opću povijest, ali koji zbog nedostataka izvora i interesa nije previše razvikan.

4. Kazneni sustav Venecije za vrijeme vladavine u Omišu i zaključna razmatranja

U vrijeme mletačke vladavine u Dalmaciji i općenito u talijanskim gradovima državama nakon XIII. st. uvodi se i ostaje inkvizitorni tip postupka, u kojem se postupak pokretao *ex*

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ 039

„Obrana od strane Zuana e Zervago

Ništa manje nego.....pozvan da me brani

Protiv mene nema nikakve optužbe za krivotvorenje

u mojoj sobi, bez moje prisutnosti ili u prisutnosti.....

.....niti vjerujem da bi ikad prijatelj mogao....*nečitko*

.....ili barem spasiti neku njegovu stvar

.....da ne bude prevaren

Niti sam krijumčario ništa niti bilo kako pridonio...“

040

».....tužba

..rekao je stvari koje su sadržane u tužbi i koje nisu istinite niti će naći istinu kako ga on nikad nije povrijedio....; ali on, tužitelj, lukav i mudar, sumnjajući da ću ga krenuti tužit.....

.....još mi je pomokrio i ugrizao jednu kravu“

Tužitelj „iz svojih usta“ je priznao i hodajući.....ulicom njegov....pas...napao ga je i ugrizao iznad

.....

Ako je potrebno, može se ispitati.....od mene Franc Drascovich,

Tražim da me se oslobodi a tužitelj da plati troškove i meni izazvanu štetu...“ (*traži se dakle uz naknadu troškova i naknada štete ali onome tko je, navodno lažno, optužen!*), Ibid.

officio.²⁹¹ To je bilo od strane suca ili najčešće kneza²⁹². Dok je taj postupak bio načelno tajan²⁹³, dotle je tortura češće znala biti i javna. Potonja je postajala u Hrvatskoj sve do 1776.²⁹⁴, a i u „Italiji“, odnosno Veneciji je obitavala sigurno u vrijeme Omiškog statuta. Svjedočenje ili priznanje okrivljenika su bili nužno i konstitutivno dokazno sredstvo za što su upravo tortura ili mučenje bili glavni instrumenti. U Veneciji se tortura koristila protiv počinitelja, pomagača (sudionika) pa čak i svjedoka.²⁹⁵ No, vidimo kako je takvo procesno sredstvo bilo zagarantirano samo za zločine koji nisu imali samo „osrednji značaj“ za koji bi se kažnjavalo novčanom kaznom²⁹⁶, nego je delikt trebao potpadati pod tjelesnu kažnjivost. Jer lako nam je zaključiti da bi u protivnom veću kaznu optuženik (i to možda nevin) proživio kroz sam kazneni postupak, nego sankciju. Mučenje je bilo najčešće uvjetovano neodgovaranjem okrivljenika na pitanja, optuživanjem drugih ili neotkrivanjem identiteta pravih počinitelja.²⁹⁷ Ograničenje od primjene torture je ipak bilo kod mlađih od 14 godina i starijih od 60, kod trudnica²⁹⁸ ili majki nedavnih roditelja te onih koji ne bi izdržali mučenje.²⁹⁹ Metode torture su bile najčešće vatra i

²⁹¹ KRAPAC *et al.*, *Kazneno procesno pravo - prva knjiga: Institucije*, IV. izmj. i dop. izd., NN, Zagreb, 2010., 17-18. Iako su načela akuzatornog postupanja (kontradiktornost, neposrednost, usmenost i javnost) implementirana u naše statute i to puno prije uvođenja mješovitog kaznenog postupka u 18. st. O tome slično Goran, TOMAŠEVIĆ, Antonija, KRSTULOVIĆ-DRAGIČEVIĆ, Marija, PLEIĆ, *Pravni položaj okrivljenika u kaznenom postupku dalmatinskih statuta*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 21, br. 1., 2014., 79. i 106. Tvrdi da „kaznene postupke dalmatinskih gradova ne možemo svrstati isključivo u jedan od tih dvaju tradicionalnih tipova postupka...“

²⁹² Kao u Pagu, *usp.* Dalibor, ČEPULO (ur), *Statut Paške općine*, Matica hrvatska Pag i PFZG, Pag-Zagreb, 2011.

²⁹³ U dalmatinskim statutima je zapravo tajnost bila iznimka i to samo u slučajevima postupanja po službenoj dužnosti kada je knez, spomenuli smo već, imao često mogućnost rada po slobodnoj ocjeni, a sve se to ticalo „državno“ važnih delikata. Vidi: TOMAŠEVIĆ, *et al.*, n. dj., 81. i Splitski statut

²⁹⁴ KRAPAC *et al.*, *op. cit.*

„U Veneciji u osamnaestom stoljeću i dalje se koristi mučenje u svakodnevnoj praksi mletačkih gradskih sudova...“, PASSARELLA, C., *La tortura giudiziaria nella Repubblica di Venezia nei secoli XVI-XVIII, Historia et ius*, 9/2016, paper 10., 4. U isto vrijeme se isprepliću i „abolicionističke“ ideje Beccarie i drugih u samoj Italiji.

²⁹⁵ *Ibid.*, 3.

²⁹⁶ *Ibid.*, 5.

²⁹⁷ *Ibid.*, 6.

²⁹⁸ Tako i u Omišu bliskom Splitskom statutu: knj. 4., gl. 85. Anđelko, CVITANIĆ, *Statut grada Splita: srednjovjekovno pravo Splita*, Splitski književni krug, Split, 1985.

²⁹⁹ PASSARELLA, n. dj., 6. A vitezovi i diplomati su mogli podlijeagati pod torturu samo ako je djelo bilo „krvoločno“.

uže.³⁰⁰ Ipak, ona sama je bila supsidijarno sredstvo³⁰¹ (tek nakon prilike da se počinitelji brane riječima).³⁰² Tortura je imala najčešće 5 stupnjeva koji su se gradirali prema okrivljeniku: sama opasnost od mučenja i najava, podizanje užeta, skidanje optuženika (do gola), podizanje istog na tlo te vezivanje užeta i provođenje ekstenzije. Spomenuti Antonio Barbaro, providur, pisac i poznati plemić i senator upravo je favorizirao petopodjelu³⁰³, iako je u praksi funkcioniralo 3-6 faza.³⁰⁴ Trajanje i kvaliteta torture nisu bili propisani, a sama njena svrha bila je utvrđivanje istine, priznanja ili pravosudno korisne izjave. Optuženi se mogao spustiti na zemlju za razgovor s „manje nelagode“ samo ako je počeo svoju ispovijed još dok je visio na užetu.³⁰⁵ Nakon vraćanja na početni položaj, događalo se i bila je mogućnost da optuženik opovrgne priznanje koje je dao pod prisilom i mukom. U tom slučaju tortura se ponavljala čak i po treći put.³⁰⁶ Zanimljivo je da su svjedoci bili podvrgnuti nehumanom postupanju iako nisu bili optuženi za zločin, ali su potencijalno znali korisne informacije za pravosuđe. Najčešće bi bili mučeni kod kontradiktornih izjava, sramotnih ili tajnovitih.³⁰⁷

Teško je usporediti, kako bi trebalo, sudsku praksu i teoriju u različitim mletačkim odnosno dalmatinskim gradovima. Jer „pravnici se oslanjaju previše na pravo kao točan odraz prakse... Glavni problem je što je pravo iznimno konzervativna institucija. Ono najčešće pred-

³⁰⁰ Ibid., 8. Ako nisu bile dozvoljene metode ili intenzitet, sudac je snosio veliku odgovornost. U primorskim statutima također je uže „preko kolature“ bila metoda (npr. Korčulanski), TOMAŠEVIĆ, G. *et al.*, n. dj., 106.

³⁰¹ Točnije „krajnje sredstvo“. Tako i TOMAŠEVIĆ, Ibid., 88. Dokazna sredstva su ipak više bila racionalna.

³⁰² PASSARELLA, n. dj., 9.

³⁰³ Usp. Antonio, BARBARO, *Pratica criminale*, appresso Giuseppe Bortoli (IS), Venezia, 1739., 130 nadalje

³⁰⁴ Više: PASSARELLA, n. dj., 11.

³⁰⁵ Ibid., 12. Svakako se mučenje trebalo obustaviti kod znakova skore smrti (teško disanje, oticanje, znojenje, gubitak glasa ili udova). Ibid. Tako se i u statutima nije smjelo mučiti da mučeni umre, a ako je bilo više suoptuženika, trebalo je krenuti od najslabijeg. TOMAŠEVIĆ, *et al.*, n. dj., 106.

³⁰⁶ PASSARELLA, n. dj., 14.

³⁰⁷ BARBARO, op. cit. A o tome da je mijenjanje iskaza tijekom postupka bio zakonit razlog za torturu: TOMAŠEVIĆ, *et al.*, n. dj., 80. No, u dalmatinskim statutima, iako je bio važan iskaz svjedoka, ipak se rijetko susreće primjena torture po tom. Kazna bi im najčešće bila samo globa komuni (tako u Splitskom statutu, knj. II., gl. X.) Ibid., str. 101. Samu torturu su pak poznavali gotovo svi dalmatinski statuti (od 14. st.). Ibid., str. 103. I ona se primjenjivala također kod mijenjanja iskaza i „kolebanja“, odnosno proturječnosti nakon prethodnog priznanja (ili uz iskaz samo jednog svjedoka). Ibid., str. 104. Ipak, iznimku ćemo opet već naći u Trogiru gdje je jedan svjedok ipak mogao biti dovoljan za osudu (bez torture do priznanja). Lujo, MARGETIĆ, O nekim osnovnim značajkama pokretanja kaznenog postupka u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 5, br. 1, 1998., 18.

stavlja vrijednosni sustav koji je već dugo izvan uporabe.³⁰⁸ I Ruggiero se slaže da je „nemoguće rekonstruirati legalnu praksu na osnovi dokaza sadržanih u dokumentima, a čak i ako je evidencija potpuna, svejedno, bilo bi daljnjih ograničenja korištenja istoga.“³⁰⁹ Stoga je otežano, iako nužno, da se provede posebno istraživanje kutija s kaznenim parnicama providura Lippamana i Barbara. Zbog prvog ovog gore navedenog razloga, te drugog koji se tiče samih rukopisa. Iako su to najstariji sačuvani (kazneni) spisi, i za razliku od upravnih i građanskih spisa iz tog doba spadaju u „*srazmjerno dobro očuvane spise*“, ali veliki je problem nečitkost većine rukopisa koje ni pravnici, ni filolozi ne mogu odgonetnuti, već bi to trebao pokušati netko tko se razumije u same stare rukopise. Na sreću ili ne, ima ih popriličan broj listova, a da bi se mogao izvesti neki zajednički zaključak, trebalo bi ih sve proučiti budući da se tu radi samo o zapisnicima koji su svaki dan odražavali drugi događaj, a ne o samim presudama. To bi bio više projekt nego znanstveni rad, ali bismo jedino tako mogli podrobnije doznati o kaznenoj praksi, s obzirom na statut koji je u lošem stanju i nije jedino mjerilo.

Činjenica je da Venecija u početku nije nametala svoj pravni poredak direktno, no utjecaj je povećavala. Stoga je Omiš, koji je bio okosnica i vođa teritorijalnih običaja (tako i Nada Klaić), do datuma statutarnog uređenja grada krajem 16. st., sigurno poprimio znatan utjecaj Mlečana. Problem je nedostatak odredbi, ali i ovo malo ostavlja sukladnu indiciju. Gradovi su se vodili po svojim običajima i statutima, iako se stariji omiški ne spominje i ne zna da li je postojao.³¹⁰ Jedva se spominje i ovaj koji spada među zadnje donesene dalmatinske statute.³¹¹ Diskrecija je prije bila veća i Venecija je pridržavala samo suđenje za najteže zločine.³¹² Od XV.

³⁰⁸ Guido, RUGGIERO, *Law and punishment in early renaissance Venice*, *The Journal of Criminal Law & Criminology*, Vol. 69., No. 2, 1978., Northwestern University School of Law, 243. „Velika masa zakona učinila je gotovo nemoguće odrediti što je bilo aktualno pravo Venecije u određenom dobu.“ *A Promissione Maleficorum* je važio malo mijenjan i dva stoljeća nakon donošenja. *Ibid.* Slično i Tomašević *et al* govore o primjeni dalmatinskih statuta kroz više stoljeća „kroz koja su se društveno-političke prilike uvelike mijenjale...“

³⁰⁹ *Ibid.*, 244. „Za kaznene stvari, praksa je pokušavala zaobići formalno zapisano pravo.“ (*Ibid.*)

³¹⁰ Kako vidimo u gore ekspliciranom i preslikanom ugovoru Omiša i Mletačke od 1444., opunomoćeni Tomas Pipinić traži zadržavanje starih ‚Zakona, običaja i uzanci‘ od bivše kneževine (slično i Rogoznica u kancelarijskom proglasu iz iste *Stampe*; HR-DAZD, *op. cit.*). To implicira više nego očito da se radilo 1. o jasnoj distinkciji između običaja kao usmenog i tada mahom primarnog pravnog izvora (danas potonjeg i supsidijarnog) i pisanih zakona (*leggi*), 2. da je Pipinić razlikovao oboje, odnosno svo troje i potvrdio možda time da su zakoni/statuti (pisani) postojali i prije mletačke vlasti i statuta iz 1579. (iako u njemu stoji kako prvi put zapisuju pravo). Ali u razvijenom srednjem vijeku su dokumenti, kao i arhivi, uglavnom zauvijek uništeni, kad su i postojali - Više: Nella, LONZA, *Pravna kultura srednjovjekovne Dalmacije između usmenosti i pismenosti*, Zbornik PFZG, Zagreb, 2013., 1203-1232

³¹¹ Nije ga bilo ni u arhivskom popisu za 1574/9.

³¹² <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41362> (Leksikografski zavod Miroslav Krleža) pristup: 14.2.2017.

stoljeća „mletački propisi koji su stizali iz središta i ukazi pokrajinskih i lokalnih dužnosnika (dukale, terminacije i sl.) sve su izrazitije definirali javnopravne dijelove pravnoga sustava (institucije vlasti, procesno pravo, kazneno pravo).“³¹³

Upravo u 16. st. zatvor je bio već najčešća kazna (u Engleskoj npr.).³¹⁴ Smrtna kazna je bila uobičajena kod imućnije klase, i to u obliku vješanja ili dekapitiranja. Na zapadu i u Veneciji ipak je novčana kazna bila najčešće dosuđivana.³¹⁵ U Mletačkoj Republici dugi niz godina je od svih kaznenih djela pljačka (krađa) bila smatrana najtežim prijestupom, što se odražavalo i u našim statutima.³¹⁶ Postojala je razlika između obične krađe i razbojništva (s oružjem, namjerom itd.).³¹⁷ Napad se dugo kažnjavao novčanim kaznama (npr. 25 lire) ako nije bio teži ili krvavi, a u tom slučaju je kazna bila, opet vidimo, ostavljena diskreciji i arbitralnosti suca.³¹⁸ Shema i tijek kaznenog postupka je bio sljedeći:

- 1.) tužba (*accusatio*),
- 2.) priprema (*intromissions* - kao danas pripremno ročište),
- 3.) iznošenje dokaza (*placitare* - kao rasprava),
- 4.) glasovanje o krivnji te
- 5.) prijedlozi i odluka o kazni.³¹⁹

Još od Tiepola je bilo jasno da statuti ne odražavaju sve moguće i postojeće *crimine* (takativno), nego samo one najvažnije.³²⁰ Od sankcija, srednjovjekovna (i novovjekovna) Venecija je poznavala smrtnu kaznu, mutilacije, osljepljivanje, šibanje, izlaganje u kavezima, globe, zatvor i slično.³²¹ Svrha samog kažnjavanja bila je pokušaj zastrašivanja (*deter*) u skladu s utilitarističkim koncepcijama, te također retribucija, „osveta“ ili odmazda, upozorenje, socijalna

³¹³ Ibid.

³¹⁴ <http://www.localhistories.org/tudorpun.html> (pristup: 14.2.2017.) O tome da li zatvorska kazna, kao alternativna penalima i mutilacijama ili čak primarna, vuče starije korijene u Engleskoj ili Veneciji (od 14. st.) piše RUGGIERO, n. dj., 247, 248.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Ibid., 245. Upravo se kod kaznenih djela *krađe*, razbojništva ili silovanja propisivala tortura u domaćim statutima (Korčulanskom, Hvarskom isto po slobodnoj ocjeni). TOMAŠEVIĆ, *et al.*, n. dj., 104. Također i Šibenik svrstava krađu u delikte progonjene po službenoj dužnosti, a Split ju „iznenadno“ dodaje u gl. 4/103. Margetić, L., *op. cit.*, str. 10, 20. No, krađa nije uvijek bila progonjena *ex offio* samo.

³¹⁷ RUGGIERO, n. dj., 248.

³¹⁸ Tako i za ubojstvo, a silovanje je bilo shvaćano kao slabije djelo od napada čak. Ibid.

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Tako i CVITANIĆ, n. dj.

³²¹ RUGGIERO, n. dj., 247.

kontrola i prevencija.³²² Iako se postupak pokretao po službenoj dužnosti, *ex officio* i inkvizitorno, ipak smo vidjeli da postoje finese i pitanja. Cvitanić naglašava da su prema odredbama 11, 13 i 14 predmetnog statuta justicijari bili ti koji po službenoj dužnosti „prijavljaju prekršitelja sudu“, što znači da se radilo o prijavi slučaja (*denuntiatio*), ali od strane justicijara (kao danas „DO“³²³), a ne od strane samog oštećenika.³²⁴ Kod oštećenikove, kako smo stavili u navodnike „*privatne inicijative*“, ne radi se zapravo o privatnoj tužbi kako bi se dalo zaključiti (i koja je također postojala u to doba³²⁵), nego o „nagovaranju“ justicijara (*Zuanea*) da stvar prijavi sudu. Pomalo zbunjujuće mogu biti druge fraze u citiranim dokumentima 039. i 040. koje spominju tužitelja u kontekstu koji bi dao implicirati da se radilo o žrtvi, odnosno navodnom oštećeniku, a ne službenoj osobi. Tu je jedini mogući zaključak sljedeći: da je to zapravo riječ o prijavitelj prijavitelju³²⁶ kojeg se „kolokvijalno“ zvalo tužiteljem, da je Cvitaniceva interpretacija odredbe brzopleta³²⁷ i da je u skladu s rečenim, praksa bila ta koja je derogirala teoretske postulate i pisane norme u kaznenom pravu, što se čini ipak malo pretencioznim za tek prvo desetljeće nakon donošenja Omiškog statuta.³²⁸ Ali uza sve rečeno, niti jedna opcija

³²² Vidi: *Ibid.*, 246.

³²³ U Korčuli su postojala 4 javna tužitelja i u Hvaru 2 za sva zlodjela. MARGETIĆ, n. dj., 6.

³²⁴ Justicijari su ti koji su bili pokretači postupka, a zapravo (i) prijavitelji. Njihova uloga kao ijednog od toga je isto neobična s obzirom da su većinom „knez, načelnik i upravitelj grada“ bili ti koji su *ex officio* ili *per inquisitionem* pokretali postupak i kumulirali separatne procesne funkcije u sebi u dalmatinskim statutima. Više: TOMAŠEVIĆ, et al., n. dj., 79.

³²⁵ U Splitskom statutu se postupak pokretao *privatnom tužbom, prijavom te istragom* kao i u Zadru. U Korčulanskom je bilo 4 načina pokretanja ‚prema Tomaševiću‘, a ‚prema Lonzi‘ u Dubrovniku su bila glavna dva načina, čime možemo zaključiti kako je zapravo to bio pravi početak i realnost mješovitog postupka. Vidi o vrstama pokretanja: Margetić, L., *op. cit.*, str. 9, 10. U Trogiru pak knez nije smio postupati bez spomenute tužbe (*accusatio*). „U tužitelju (*accusator*) u statutima dalmatinskih gradova treba zapravo vidjeti prijavitelja u inkvizicijskom postupku.“ *Ibid.*, 5, 8.

³²⁶ Namjerno je stavljeno dva puta: prijavitelj prijavitelju

³²⁷ I Margetić primjećuje kako Cvitanović mijenja izražaj. Jer prvo tvrdi kako je proces bio usmjeren od inkvizitornog postupka opet ka „isključivo akuzatornom principu“ i to već nakon 1358. godine, a potom u ‚Splitskom statutu‘ govori kako je inkvizitorni postupak ipak bio i ostao kod kaznenih djela veće važnosti. *Ibid.*, 8.

³²⁸ Svaka interpretacija ostavlja sumnju. Činjenica je da se postupak u statutima (uređenjima) mogao pokretati najčešće paralelno i s privatnom tužbom i/ili prijavom, što je bio i rezultat prijelaznog razdoblja promjene u vrijeme razvitka statutarnog prava. „U mnogim statutarnim odredbama (se) tužba poistovjećivala s prijavom.“ TOMAŠEVIĆ, et al., n. dj., 85. Dalje, i TOMAŠEVIĆ et al se slažu u prilog gornjim tezama da je način postupanja uglavnom konačno ‚arbitrarno‘ određivao sudac (uz odredbe koje su mu to i eksplicite jamčile, najčešće kod odluke o sankcijama). „Osim što je dovodilo do spomenute kumulacije funkcija... načelnik... u postupanju nije bio vezan statutarnim odredbama, što je omogućavalo neograničenu samovolju...“. *Ibid.*, 87. Sam postupak po službenoj dužnosti je uvjerljivo bio prisutan jedino kod najvažnijih slučajeva za zaštitu društva

nije isključena i nemoguća, a pravu istinu se (i to opet samo donekle kako je rečeno) može do-
kučiti jedino cjelokupnim radom na arhivskim kutijama koje stoje neistražene s materijalima
za iduće radove, za što treba puno vremena i odvažnosti. Svakako gledajući, ovo što se dalo
pronaći i da se (još) interpretirati, dokazuje kako je Omiš grad od domaće i europske važnosti
za pravo, političku povijest i kulturu, jednako kao i izvori u kojima se u različitim kontekstima
učestalo spominje.

LITERATURA I IZVORNICI:

HR-DAZD - Državni arhiv Zadar.

Barbaro, A., *Pratica criminale*, Venezia, 1739.

Bjelovučić Z. N., *Ugovor makarsko-primorskih knezova s mletačkom republikom god. 1646.*,
Hist.-fil. razred JAZU, 1907.

Bogišićev arhiv u Cavtatu.

Bogišićeva zbirka omiških isprava..., ur. A. Solovjev, Kraljevska akademija, Beograd, 1935.

Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Sakcinski I.K., ur. Tadija Smičiklas,
sv. 2.-7., 1905.

Cvitanić, A., *Statut grada Splita : srednjovjekovno pravo Splita*, Splitski književni krug, Split,
1985.

Čepulo, D., *Statut Paške općine*, Matica hrvatska Pag i PFZG, Pag-Zagreb, 2011.

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41362> (Leksikografski zavod Miroslav Krleža;
pristup: 14.2.2017.)

<http://www.localhistories.org/tudorpun.html> (pristup: 14.2.2017.)

Klaić, N., *Plemstvo dvanaestero plemena Kraljevine Hrvatske*, Historijski zbornik god. IX br.
1-4, 1956.

Krapac i suradnici, *Kazneno procesno pravo - prva knjiga: Institucije*, IV. izmij. i dop. izd., NN,
Zagreb, 2010.

(npr. pokvarenog mesa i trgovine u Omišu, a inače su to bila najteža djela koja pogadaju ili interes
ili savjest zajednice). Ovisno je sve bilo o „težini delikata“ i kada je neko ‚kd‘ predstavljalo „znatniju
društvenu opasnost za stanovnike komune i održanje same komunalne vlasti“. Ibid, 85, 86. Pa je
neobično da ne bi postojala privatna tužba u Omišu kad bi se radilo o (tim) manjim pojedinačnim
odnosima i pravima. Općenito ipak, razlike među gradovima su „odraz autonomnog razvoja svake
komune i različitih društveno-političkih utjecaja kojima je svaka komuna bila izložena“. Ibid., 107.
Zato je intrigantno svaku bolje upoznati u tom partikularizmu i fragmentarnosti starog doba. O
spomenutoj samovolji postupanja po službenoj dužnosti opet nije apsolutan gornji zaključak kada
je vidimo „knez bio ograničen odredbama Trogirskog statuta“ i to je sprječavalo šikaniranje. Tako:
MARGETIĆ, n. dj., 18.

- Ljubić, Š., *Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium*, knj. 9, Tisak dioničke tiskare JAZU, Zagreb, 1890.
- Majetić, A., „*Omiški gusari*“, Školska knjiga, Zagreb 1986.
- Margetić, L., *O nekim osnovnim značajkama pokretanja kaznenog postupka u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 5, br. 1, 1998.
- Mosorska vila* (0353-8206) 1-4 (1992), Omiš, 1992.
- Novaković, Novaković, *Omiš - Dugi Rat - Šestanovac - Zadvarje : povijest, kultura, turizam, gospodarstvo*, Franjo Kluz, Omiš, 2002.
- Lonza, Nella *Pravna kultura srednjovjekovne Dalmacije između usmenosti i pismenosti*, Zbornik PFZG, Zagreb, 2013.
- Novak, G., *Povijest Dalmacije*, knj.1, Marjan Tisak, Split, 2004.
- Passarella, C., *La tortura giudiziaria nella Repubblica di Venezia nei secoli XVI-XVIII*, *Historia et ius*, 9/2016, pap. 10
- Ruggiero, G., *Law and punishment in early renaissance Venice*, *The Journal of Criminal Law & Criminology*, Vol. 69., No. 2, 1978.
- Strohal, I., *Statuti primorskih gradova i općina*, Posebna izdanja JAZU, Svesci 15-16, bibl. podaci, 1911.
- Tomašević, G.; Dragičević K., A.; Pleić, M., *Pravni položaj okrivljenika u kaznenom postupku dalmatinskih statuta*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 21, br. 1/2014

LEGAL AND HISTORICAL DOCUMENTS AND CRIMINAL REALITY OF OMIŠ BEFORE AND AFTER STATUTE 1579

Summary: The paper discusses the most interesting historical and legal monuments of the town of Omiš from the High Middle Ages. Then, after an elaboration of the 1444 agreement with the Venetian Republic, already on the brink of the early modern period, there follows a discussion of sources related to the legal and social life of Omiš and Venice on the one hand, as well as Poljica, Ottomans and other neighbouring areas on the other hand. After an interpretation of the Omiš Statute, there is an analysis of the oldest preserved criminal lawsuits from the age of Venetian rule in Omiš, immediately after the adoption of the Statute, which has formally been retained only in parts.

Keywords: general and legal history of Omiš, statutory system of Omiš, criminal law in modern-period Omiš